आंबेडकरोत्तर आंबेडकरी चळवळीची स्थित्यंतरे

संपादक

डॉ. नारायण कांबळे

डॉ.सुरेश वाघमारे
गौरव ग्रंथ

आंबेडकरोत्तर आंबेडकरी चळवळीची स्थित्यंतरे
डॉ.सुरेश वाघमारे गौरव ग्रंथ
संपादक : डॉ.नारायण कांबळे

Ambedkarottar Ambedkari Chalwalichi Sthityantare
Dr. Suresh Waghmare Gaurav Granth
Edited by Dr. Narayan kamble

ISBN NO : 978-93-91232-33-7

© डॉ. नारायण कांबळे

पहिली आवृत्ती : ६ डिसेंबर २०२१
(डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर महापरिनिर्वाण दिन)

प्रकाशक
शब्द शिवार प्रकाशन,
इंदुलक्ष्मी, पुले गल्ली, मंगळवेढा,
जि. सोलापूर- ४१३ ३०५
९४२२०६०११२
indrajitghule81@gmail.com

मुखपृष्ठ डिझाईन : सुदर्शन ढगे
मांडणी : संतोष कांबळे (एस.के.स्टुडिओ)
अक्षरजुळणी : शिरीष देशपांडे
/शरद शिवाजी पवार
रेखाटने : श्रीधर अंभोरे व गुगल सौजन्याने
मुद्रक : शिव इम्प्रेशन, कोल्हापूर
मूल्य : ५००/- रुपये

२७.

माझे गुरू डॉ. सुरेश वाघमारे सर

प्राचार्य डॉ. एस. पी. गायकवाड

डॉ.सुरेश वाघमारे सर म्हणजे महाराष्ट्रातील एक ख्यातनाम व्यक्तिमत्त्व. ते समाजशास्त्र विषयातील एक नामवंत प्राध्यापक, संशोधक आहेत. तसेच आंबेडकरी विचाराचे अभ्यासक, लेखक व वक्ते म्हणूनही ते सुपरिचित आहेत.

सर विद्यार्थी दशेपासूनच सामाजिक जाणीवेतून सामाजिक कार्य सातत्याने करत असल्याचे दिसून येते. मग मागासवर्गीय विद्यार्थ्यांचा शिष्यवृत्तीचा प्रश्न असो वा दलित विद्यार्थ्यांचे वेगवेगळे प्रश्न असो किंवा दलितांवर होणाऱ्या अन्याय अत्याचारा विरुद्धचा लढा असो किंवा अनेक वर्षे चाललेल्या विद्यापीठ नामांतराचा लढा असो, या सारख्या विविध आंदोलनात सरांचा सातत्यांनी, सक्रिय सहभाग असलेला दिसून येतो.

डॉ.सुरेश वाघमारे सरांनी डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी स्थापन केलेल्या मिलिंद महाविद्यालयातून पदवी पर्यंतचे शिक्षण घेतल्यानंतर सध्याच्या डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठातून समाजशास्त्र विषयातील एम.ए. पदवी संपादन केली. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर विद्यापीठात नव्यानेच एम.फील कोर्स सुरू झाला होता. या एम.फिल विषयाच्या पहिल्या बॅचचे सर विद्यार्थी होते. त्यामुळे या प्रवेशीत विद्यार्थ्यांना यासाठी कुठल्याही प्रकारची शिष्यवृत्ती किंवा विद्यावेतन नव्हते. त्यावेळी वाघमारे सरांनी आपल्या विद्यार्थी दशेत विद्यापीठातील एम.फिल. विषयाच्या सर्व विद्यार्थ्यांना एकत्रित करून मराठवाडा विद्यापीठ एम.फिल. स्टूडंट असोसिएशन (MUMSA) ही संघटना काढली या संघटनेचे पहिले अध्यक्ष डॉ.सुरेश वाघमारे सर होते. या संघटनेनी मोठे आंदोलन केले, त्याचा परिणाम म्हणून शासनाने समाजकल्याणची शिष्यवृत्ती सुरू केली. यानंतर शिष्यवृत्ती वाढीच्या आंदोलनातही त्यांचा सहभाग होता.

ऑगस्ट १९८३ मध्ये डॉ. सुरेश वाघमारे सर लातूरच्या राजर्षी शाहू

अशा उत्तुंग व्यक्तिमत्त्व असलेल्या व्यक्तीचा, विचारवंताचा, लेखकांचा आणि खऱ्या अर्थाने शिक्षक या संज्ञेस पात्र असलेल्या डॉ. सुरेश वाघमारे सरांच्या गौरवार्थ गौरवग्रंथ निघतो आहे. ही निश्चित आनंदाची बाब आहे. प्रो.डॉ.नारायण कांबळे संपादित करीत असलेल्या गौरव ग्रंथाच्या संपादक मंडळात माझा समावेश केलेला आहे. ही त्याहून आनंदाची बाब आहे. त्याबद्दल प्रो.नारायण कांबळे सरांस धन्यवाद देतो.

शेवटी डॉ.सुरेश वाघमारे सरांच्या भावी आयुष्यास शुभेच्छा...!

■■■

समकालीन परिस्थिती लक्षात घेता सामाजिक व्यवस्थेतील सामाजिक संरचना राजकीय सत्ता आणि विविध सामाजिक प्रक्रिया विशेषतः संघर्षाचे आकलन करताना सामाजिक चळवळीचा (संघटित प्रयत्नाद्वारे परिवर्तन घडवून आणणाऱ्या) अभ्यास महत्त्वाचा ठरतो. भारतीय सामाजिक व्यवस्थेत विशेषतः जाती श्रेणीत अतिशय खालच्या स्थानावर असणाऱ्या अनुसूचित जाती (दलित) समूहाच्या सामाजिक आणि आर्थिक सुधारणा व उन्नतीसाठी राजकीय हस्तक्षेपाव्यतिरिक्त (शासनाद्वारे नियोजनबद्ध पद्धतीने बदल घडवून आणण्यासाठी) अन्य बाबींचा वा घटकांच्या योगदानाचा समावेश होतो. त्यात प्रामुख्याने संबंधित दलित समुहांकडून होणाऱ्या विविध सामाजिक चळवळीचे भरीव योगदान दिसून येते. या जाती समुहाबाबतीचे असणारे विविध प्रकारचे भेदभाव, अधीनता, शोषण आणि विविध स्वरूपातील वंचिततेच्या विरुद्ध उभारलेल्या चळवळीची भूमिका फार महत्त्वाची राहिलेली आहे. दलित चळवळ प्रामुख्याने महाराष्ट्रात प्रथमतः रुजलेली आहे नंतर तिचा प्रसार व प्रचार देशाच्या अन्य भागात झालेला आहे. या चळवळीची प्रेरणा समता, स्वातंत्र्य, बंधुता आणि सामाजिक न्याय या बाबी केंद्रस्थानी असलेल्या आंबेडकरी विचारधारेत आहे.

प्रस्तुत 'आंबेडकरोत्तर आंबेडकरी चळवळीचे स्थित्यंतरे' या ग्रंथात सामान्यपणे दलित क्षेत्रात लेखन करणाऱ्या मान्यवरांकडून प्राप्त केलेल्या या लेखातून आंबेडकरी चळवळीची अनुसुचित जातीच्या समस्याबाबत अनुभवाधिष्ठित, विश्लेषणात्मक, विवेकी आणि संशोधन चौकटीतून मांडणी झालेली आहे. परिणामी प्रस्तुत ग्रंथातील मुख्य विषय मांडणी व चर्चेमुळे आकलनास अर्थपूर्ण अंतर्दृष्टी मिळेल.

नव उदारमतवादाचा परिणाम म्हणून राज्य सार्वजनिक क्षेत्रातील कल्याणकारी धोरणाबाबत हळूहळू माघार घेत असून सामाजिक परिवर्तन घडवून आणण्याच्या त्याच्या जबाबदारीत संकुचितता दिसून येत आहे. या अशा पार्श्वभूमीवर गरीब आणि वंचित समुहावर विशेषतः अनुसुचित जातीवर फार गंभीर वा दूरगामी परिणाम होत असून ते पुढे याचा बळी ठरणार आहेत. अशा परिस्थितीत दलित विचारवंत आणि सामाजिक कार्यकर्त्यांनी दलित चळवळीची सामाजिक न्याय मिळविण्यामध्ये असलेल्या भूमिकेचा नव्याने विचार करण्याची वा पर्याय शोधण्याची तयारी ठेवावी लागेल. प्रस्तुत ग्रंथ आंबेडकरी चळवळीच्या विविध पैलूंचे आणि त्याच्या परिणामांचे आकलन होण्याच्या दृष्टीने महत्त्वाचा ठरेल अशी आशा वाटते.

प्रा. डॉ. शंकर एल. गायकवाड
माजी समाजशास्त्र विभाग प्रमुख,
डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ, औरंगाबाद

संपादित ग्रंथ
ISBN 978-93-91232-33-7
मूल्य ५०० रुपये
शब्द शिवार प्रकाशन

Impact Factor 6.293

ISSN 2349-638x

Peer Reviewed And Indexed

AAYUSHI INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (AIIRJ)

Monthly e-Journal

VOL-VII | ISSUE-IX | SEPT | 2020

Address
- Devgiri Nagar, Ambajogai Road, Latur.
- Tq. Latur, Dis. Latur 413512 (MS.)
- (+91) 9922455749, (+91) 8999250451

Email
- aiirjpramod@gmail.com
- aayushijournal@gmail.com

Website
- www.aiirjournal.com

CHIEF EDITOR – PRAMOD PRAKASHRAO TANDALE

Sr.No.	Author Name	Research Paper / Article Name	Page No.
16	Shiferaw Terore Bersso Dr. Pechetty SVR Babu & Dr. M. Nageswara Rao	A Study on The opinion of The Degree College Teachers Towards Integrating Vocational Education	72 To 74
17	Vd. Kanchan Yashvantrao Dahake	Role of Incompatible Diet in Skin Disease	75 To 76
18	Dr. Namrata Anil Ghorpade	Study of Nasa Sharir With Special Reference To Nasapratinaha	77 To 83
19	Madhukar Devrao Dandge & Dr Sachin .B Pagare	Comparative Study of Socioeconomic Status of Kabaddi and Shooting Ball Players	84 To 86
20	Dr. Atul Patil	Study of the Effect of the Plyometric Exercises Training on SAI Athletic Skill of the School student Athletes	88 To 90
21	Madhukar Devrao Dandge & Dr Sachin B. Pagare	Comparative Study of Social Maturity Status Among Kabaddi And Shooting Ball Players	91 To 93
22	Dr. Kowshik. M. C	A Study on Attitude of Teacher Educators Towards MOOCS	94 To 99
23	Dr. Sachin B Pagare	A Pilot Study of Self-Concept: Comparison between Student Athlete and Non-Student Athlete	100 To 103
24	Dr.Prashant M Mannikar	Delineation of Gender Issues in Shashi Deshpande's The Dark Holds No Terrors	104 To 108
25	उस्मान सत्तारमियाँ शेख	भारत विभाजन और इस्लामी राष्ट्रवाद की छवि' 'आधा गाँव' के संदर्भ में	109 To 112
26	प्रा.डॉ. अर्जुन पवार	विज्ञापन में नारी की भूमिका	113 To 115
27	डॉ.माधव नामदेराव गायकवाड	बाजारवाद के परिणाम	116 To 118
28	डॉ. सुनीता सांगोले	ऑनलाइन शिक्षण काळाची गरज	119 To 121
29	डॉ. शिवाजी गायकवाड	पारधी जमातीचा सामाजिक-आर्थिक मागासलेपणाचा अभ्यास	122 To 125

VOL- VII ISSUE- IX SEPTEMBER 2020 PEER REVIEW e-JOURNAL IMPACT FACTOR 6.293 ISSN 2349-638x

पारधी जमातीचा सामाजिक-आर्थिक मागासलेपणाचा अभ्यास

प्र.प्राचार्य डॉ. शिवाजी गायकवाड
संशोधन मार्गदर्शक तथा समाजशास्त्र विभागप्रमुख,
दयानंद कला महाविद्यालय, लातुर.

प्रस्तावना :-

आदिम जमातीचे वास्तव्य भारतात फार वर्षोपूर्वीपासून असलेले दिसून येते. आदिवासी जमातीचे लोक प्रामुख्याने भारतातील मध्यप्रदेश व छत्तीसगढ राज्यात आढळून येते. तसेच सेवन सिस्टर म्हणून परिचित असलेल्या राज्यात आदिवासी जमातीचे लोक मोठया प्रमाणात वास्तव्य करीत आहेत. भारतात पारधी आदिवासी जमातीचे लोक जास्त प्रमाणात महाराष्ट्र आणि महाराष्ट्रातील उस्मानाबाद आणि परभणी जिल्हयात आढळून येतात. भारतातील कोणत्याही आदिवासी जमाती तथा विमुक्त जाती-भटक्या जमातीचे मुलस्थान हे भारतच आहे, असे त्यांच्या मुळच्या संस्कृतीवरुन म्हणता येईल. पारंपारिक संस्कृतीची जोपासना करणारे व सांस्कृतिक घटकाला अबाधित ठेवण्याचा प्रयत्न या सर्व जाती-जमातीच्या लोकांनी केले आहे. पारधी जमाती असेल किंवा त्या बरोबर भारतातील अनेक जमातींवर गुन्हेगारीचा ठपका ठेवून त्यांचे शोषण केले. तसेच त्यांना विकास व परिवर्तनापासून दुर ठेवण्यात आले. उस्मानाबाद जिल्हयातील पारधी समाजाची संख्या मोठया प्रमाणात असून या जिल्हयातील प्रत्येक तालुक्यात पारधी या जमातीचे वास्तव्य असलेले दिसून येते. या समाजामध्ये प्रत्यक्ष निरीक्षण केल्यानंतर असे लक्षात येते की, भारत स्वातंत्र्यानंतर कित्येक वर्षे होऊन देखील पारधी आदिवासी जमातीचा सामाजिक आणि आर्थिक मागासलेपणा कमी झालेला नाही. तसेच त्यांच्यावर गुन्हेगारीचा ठपका अजूनही आहे, तसाच दिसून येतो. म्हणून हा शोधनिबंध पारधी समाजाच्या वेगवेगळया १५ वस्तीला प्रत्यक्ष भेट आणि निरीक्षण करुन संशोधनात्मक लेख मांडले आहे.

संशोधनाचे महत्व :-

विश्वातील अनेक जाती-जमातींचा संशोधनात्मक अभ्यास केल्यास असे लक्षात येते की, आज ही अनेक देशात आदिवासी समूदायाचे परिपूर्ण विकास झालेला नाही. काही ठिकाणी विकासाच्या प्रक्रियेत ऐऊ घातलेले आहेत तर काही विकासाच्या परिघावर आहेत तर काही विकासापासून कोसो दूर असलेले दिसून येते. भारतातील अनेक जाती-जमातीचा अभ्यास किंवा झालेले संशोधन अभ्यासले तर हेच लक्षात येते की, वेगवेगळया जाती-जमातीचा कमी-अधिक प्रमाणात विकास झालेला आहे किंवा विकासाच्या दिशेने वाटचाल करीत आहेत. परंतु महाराष्ट्रातील उस्मानाबाद जिल्हा आणि उस्मानाबाद मधील वेगवेगळया आठही तालुक्यातील पारधी जमातीचे विकासात्मक पैंलू अभ्यासले तर असे निदर्शनास येईल की, २१ व्या शतकात देखील पारधी जमातीत पाहिजे तसा विकास झालेला दिसून येत नाही. आजही या जमातीत शैक्षणिक, सामाजिक, आर्थिक, आरोग्यविषयक मागासलेपणा दिसून येते. तसेच पारधी जमातीकडे लोकांचा पाहण्याचा दृष्टिकोन हा गुन्हेगारी जमाती म्हणूनच पाहिले जाते. पारधी जमातीत पारंपारिकतेला आजही महत्व असून त्यांच्या समूहात अंधश्रध्देचा आधार घेवून जगत असलेले दिसून येते. पारधी जमातीत अशा अनेक बाबतीत मागासलेपणा असल्यामळे या जमातीचे संशोधनात्मक अध्ययन करुन त्यांना मुख्य प्रवाहात आणण्यासाठी सर्वेत्तोपरी प्रयत्न सर्व स्तरातून होणे गरजेचे आहे. या संशोधामुळे इतर अभ्यासकांना या जमातीचे जीवनमान कळेल व त्यांचा विकासात्मक कार्य करण्यासाठी शासन व सरकारच्या माध्यमातून तसे प्रयत्न

केले जातील. या संशोधनाचा उपयोग पारधी जमातीच्या मागासलेपणा कमी करण्यासाठी होऊ शकतो.

संशोधनाची उद्दिष्टे :-

१. पारधी जमातीच्या उत्पत्ती व ऐतिहासिक जीवनपध्दतीचा अभ्यास करणे.
२. पारधी जमातीच्या सामाजिक व शैक्षणिक मागासलेपणाचा अभ्यास करणे.
३. पारधी जमातीच्या आर्थिक मागासलेपणाचा अभ्यास करणे.

संशोधन पध्दती :-

प्रत्यक्ष केलेल्या पाहणीवरुन हा शोध निबंध मांडण्यात येणार आहे. ज्या प्रमाणे संशोधनातून संशोधक हा एखाद्या समस्येचे सुत्रण करतो आणि निष्कर्षाप्रत पोहचतो. त्याचप्रमाणे शोध निबंधात देखील एखादी समस्या निश्चित करुन त्या समस्येची कारणमिमांसा केली जाते. तसेच या शोध निबंधाच्या बाबतीत अध्ययन केले जाणार आहे. कोणत्याही शोध निबंधासाठी तथ्यं फार महत्वाचे असतात. तथ्य संकलन हे दोन पध्दतीने केले जात असून प्राथमिक आणि दुय्यम हे तथ्यांचे प्रकार आहेत. या शोध निबंधासाठी दुय्यम साधनांचा वार केलेला आहे. त्याच प्रमाणे प्रस्तूत शोध निबंधासाठी वर्णनात्मक पध्दतीचा अवलंब करण्यात आला असून माहितीचे स्त्रोत म्हणून संदर्भ ग्रंथ, मासिके आणि वृत्तपत्रांचा वापर करण्यात आलेला आहे.

पारधी जमातीचा सामाजिक आणि आर्थिक मागासलेपणा :-

पारधी या आदिवासी जमातीत स्वतंत्र वस्ती करुन राहणे याला ते पसंती देत असतात. आधुनिक काळात देखील या आदिवासी जमातीचे लोक पाल, झोपडी, किंवा पत्र्यांचे शेड तयार करुन त्यातच राहण्याचा प्रयत्न करीत असतात. पारधी जमातीचे लोक जंगलाच्या जवळपास वास्तव्य करीत असत आणि ते शिकार करणे व जंगल परिसरातील सर्व मानव उपयोगी वस्तू संकलन करण्याचे काम देखील करीत असतं. पारधी जमातीचे नामकरण पाहिले असता, असे लक्षात येते की, पारध म्हणजे शिकार करणे आणि त्यावर उपजिविका करणे ही प्राचीन प्रवृत्ती आहे, याच प्रवृत्तीतून पारधी समाजाची संस्कृती बनली आहे. पारधी या आदिवासी जमातीतील लोकांचे वेगवेगळे समूह देखील त्याच्या कार्यातून तयार झालेले दिसून येते. त्यापैकी फासे पारधी, गायपारधी, हरण पारधी, टकारी, चित्तापारधी, राजपारधी, गावपारधी, पालपारधी, लंगोटपारधी आदींचा समावेश या पारधी जमाती मध्ये असलेला दिसून येतो. पारधी जमातीच्या सर्व उपसमूदायाचे वास्तव्य संपूर्ण महाराष्ट्रातील वेगवेगळया जिल्हयात आणि भारतातील वेगवेगळया राज्यात असलेले दिसून येते.

पारधी या आदिवासी जमातीचे संशोधनात्मक अध्ययन करीत असतांना असे लक्षात येते की, स्वातंत्र्यपूर्वकाळात आणि स्वातंत्र्योत्तर काळात या जमातीचे परिपूर्ण विकास झालेला नाही तथा या जमातीला विकासाच्या मुख्य प्रवाहात आणल्या गेले नाही. कारण की, या जमातीवर ब्रिटिशांनी १८७१ ला गुन्हेगारी जमाती म्हणून ठपका ठेवला व समाजामध्ये एक गुन्हेगार जमाती म्हणून त्यांचा परिचय करुन दिला. म्हणून या जमातीच्या विकासात्मक परिवर्तनासाठी ठोस असे कोणतेही कार्य केले गेले नाही. परंतु ज्या पध्दतीने समाजामध्ये गुन्हेगारांकडे पाहिले जाते तसेच आजही या जमातीकडे लोकांचा पाहण्याचा कल आहे. म्हणून समाजाचा दृष्टिकोन बदलणे फार गरजेचे आहे.

भारतात आणि विशेषतः महाराष्ट्रात पारधी ही आदिवासी जमात वेगवेगळे उपसमूह करुन राहत असून उस्मानाबाद आणि परभणी जिल्यात मोठया प्रमाणात वास्तव्य करीत असलेला दिसून येते. उस्मानाबाद जिल्हयात सर्वाधिक पारधी जमातीचे लोक वस्ती करुन राहत असलेले दिसून येतात. या जमातीचे लोक पारंपारिक कामाबरोबर शेती आणि शेतीशी निगडित कामे देखील करीत असलेले दिसून येते. या जमातीत मजुरी करणारा घटक जास्त प्रमाणात असून स्वतःची शेती कसणारे खुप कमी कुटुंब आहेत, असे काही वस्तीला दिलेल्या भेटी वरुन सांगता येईल. कळंब तालुक्यात सर्वात जास्त पारधी जमातीच्या वस्ती आढळून येतात. साधारणपणे ६० पेक्षा जास्त वस्ती कळंब तालुक्यातील परिसरात असून पारंपारिक जीवन पध्दतीनुसार जीवन जगत असलेला दिसून येतो. आजच्या २१ व्या शतकात वेगवेगळया जाती-जमाती मध्ये फार मोठया प्रमाणात

बदल होत असताना देखील पारधी या आदिवासी जमाती मध्ये तसे बदल दिसून येत नाही. समकालीन परिस्थितीत अन्य समाजात विज्ञान आणि तंत्रज्ञानचा प्रभाव पडलेला असेल किंवा जागतिकीकरण, खाजगीकरण आणि उदारीकरणाच्या धोरणामुळे सर्व समाज व्यवस्थेत बदल होत असलेला दिसून येतो. परंतु पारधी या आदिवासी जमातीमध्ये तसे बदल दिसून येत नाही. पारधी जमातीच्या सामाजिक आणि शैक्षणिक मागासलेपणा जाणून घेतल्यास अत्यंत वाईट परिस्थिती असल्याचे निदर्शनास येते.

भारतातील १९८ व महाराष्ट्रातील ४२ जमातीला १८७१ मध्ये ब्रिटिश सरकारने पारित केलेले बाय बर्थ क्रिमिनल ट्राईब्ज ॲक्ट हा कायदा द-याखो-या मध्ये राहणा-या सर्व जाती-जमातींना जन्मजात चोर-गुन्हेगार म्हणून संबोधण्यात आले. विमुक्त-भटक्यांच्या जीवनावर अत्यंत दूरगामी परिणाम करणारा काळा कायदा ठरला. त्यामुळे आदिवासी जाती, विमुक्त-भटक्यांचे अखखे जीवनच नरकमय बनले. त्यांच्या प्रगतीची सर्व द्वारे या कायद्यान्वये कायमची बंद झालीत. संपूर्ण भारतीय समाज त्यांच्याकडे चोर-गुन्हेगार या संशयी वृत्तीने पाहू लागला. म्हणूनच या कायद्याला सर्व ब्रिटिश घोषित गुन्हेगार जमातींनी काळा कायदा असेच संबोधतात. एखादी जमात जन्मतः गुन्हेगार असू शकते हे कोणत्याही शास्त्रात न बसणारे तत्व पहिल्यांदा १८७१ ला बाय बर्थ क्रिमिनल च्या कायद्यान्वये घडताना दिसते. १९५२ नंतर गुन्हेगार जमाती कायदा रद्दबातल झालेला असला तरी सदर कायद्याच्या जागेवर हॅबिच्युअल ऑफेंडर्स ॲक्ट हा नवा कायदा आजही सुरु आहे. या कायद्यान्वये केवळ संशयावरुन पारधी, कैकाडी, रामोशी, बंजारा, टकारी, उचले यांना पहिल्यांदा संशयित गुन्हेगार म्हणून पोलिस आजही ताब्यात घेतात आणि त्यांच्यावर गुन्हे दाखल करतात. अशीच व्यवस्था या कळंब परिसरातील पारधी समाजाच्या लोंकाची दैनंदिन जीवनात दिसून येते. कारण की, कोणत्याही प्रकारची चोरी अथवा अन्य घटना घडलेली असेल तर त्यामध्ये संशयित गुन्हेगार म्हणून पारधी समाजाला पुढे केल्या जाते. परंतु वास्तव परिस्थिती वेगळी असते. पारंपारिक समाज व्यवस्थेनुसार आजही पारधी समाजातील पुरुष आणि महिलांना पाहिजे तो सम्मान मिळत नाही. परंतु त्यांचे सामाजिक शोषण मात्र सर्व स्तरातून होत असलेला दिसून येतो. यामुळे त्या समूदायातील लोक आपल्या पाल्यांना शिक्षण व्यवस्थेत प्रवेशित करण्यास पुढे येत नाहीत. म्हणून या समाजाची शिक्षण क्षेत्रातील अधोगती फार मोठया प्रमाणात आहे.

स्वतंत्र भारतानंतर पारधी जमातीला भारतातील काही राज्यात अनुसूचित जमातीचे आरक्षण मिळाले तर काही राज्यात विमुक्त जाती-जमातीचे आरक्षण मिळालेले दिसून येते. या जमातीला आरक्षण मिळाले असले तरी त्यांना मुख्य प्रवाहात आणण्यासाठी शासन आणि सरकारच्या माध्यमातून पाहिजे तसे प्रयत्न केले गेले नाही. म्हणून सध्य परिस्थितीत कळंब परिसरातील पारधी जमातीचे सामाजिक आणि शैक्षणिक क्षेत्रातील मागासलेपणा दिसून येतो. या जमातीला सामाजिक विकासाच्या बाबतीत केंद्रस्थानी प्रवेशित करण्यासाठी प्रयत्न करणे तसेच त्यांना विकसित आणि केंद्रस्थानी असलेल्या समाजामध्ये आणण्यासाठी तसे प्रयत्न वेगवेगळया स्तरातून होणे गरजेचे आहे. शैक्षणिक बाबतीत भारत स्वातंत्र्यानंतर देखील पारधी जमातीचे शिक्षण क्षेत्रातील योगदान फारच कमी असलेले दिसून येते. आजच्या २१ व्या शतकात या जमातीच्या शैक्षणिक क्षेत्रातील विकासाचे ध्येय साध्य करावयाचे असेल तर त्यांना विशेष सवलती देवून शिक्षण क्षेत्राच्या मुख्य प्रवेशद्वार पर्यत आणणे फारच गरजेचे असलेले दिसून येते. समाज कोणताही असो, जमात कोणतीही असो, शिकल्यानंतर त्या समुदायामध्ये बदल निश्चितच होत असतो. म्हणून पारधी जमातीतील लोकांना शिक्षणाविषयी जाणीव-जागृती करुन शिक्षण घेण्यासाठी प्रोत्साहन करणे गरजेचे आहे, तसे त्यांना शैक्षणिक सुविधा देवून त्यांच्या कुटुंबातील मुला-मुलींना शिक्षण व्यवस्थेत शिरकाव करण्याची संधी देणे गरजेचे असल्याचे दिसून येते.

मागासलेपणा हा जाती-जमातीतील एक पैंलू आहे. जसे की पारधी जमातीमध्ये आर्थिक मागासलेपणा फार मोठया प्रमाणात आहे. शासन अथवा सरकारच्या माध्यमातून कोणतेही ठोस असे उपक्रम पारधी जमातीच्या विकासासाठी राबविले जात नाही. कोणताही सरकार असो, परंतु या देशातील भ्रष्टाचार मात्र अजूनही थांबलेला

नाही. मात्र व्यवस्था जरी बदललेली असेल तरी भ्रष्टाचाराची प्रक्रिया आहे तशीच आहे. यामध्ये निरक्षर समाजाचे फार मोठया प्रमाणात शोषण होत आहे. कारण की, शासनाच्या माध्यमातून या जमातीला अनेक सोयी-सुविधा आहेत असे म्हटले जाते. परंतु वास्तव स्वरुपात या जमातीतील लोक त्या योजनेपासून वंचित राहतात. कारण सर्व काही कागदावर नोंदवून या समाजाची फसवणूक होत आहे, असेच म्हणावे लागेल. म्हणून या समाजाला प्रतिकूलतेतून अनुकूलकडे घेवून जायचे असेल तर त्यांना सर्व शासनाच्या सोयी-सुविधा प्रत्यक्ष कुटुंबातील सदस्याला मिळाली तर काही काळांनतर या जमातीत बदल होऊ शकतो. परंतु या साठी सर्व स्तरातून तसे कार्य होणे गरजेचे आहे. पारधी जमातीचे आर्थिक मागासलेपण कमी करण्यासाठी या समाजाला शिक्षणाची सुविधा, आयोग्याची सुविधा, रोजगाराची सुविधा, वस्ती तेथे शाळा, महिलांचे सबलीकरण, कामाची हमी, लघू उद्योगाला शासकीय अनुदानातून कर्ज, व्यसनाधिनतेपासून रोखण्यासाठी प्रयत्न अशा वेगवेगळया स्वरुपातून या जमातीत बदल घडवून आणले तर पारधी समाजाचे मागासलेपणा कमी होऊ शकते. व इतर समाजामध्ये प्रवेशित होऊ शकते. म्हणजे इतर समाजासारखे ते देखील जीवन जगु शकतात.

निष्कर्ष :-

पारधी जमातीचा मागासलेपणा कमी करण्यासाठी या जमातीला इतर समाजानी आपल्या बरोबर सामाजिक व्यवहारांमध्ये एकरुप करुन घेणे गरजेचे आहे. कारण सामाजिक विकास होणे या जमातीसाठी आवश्यक आहे. शैक्षणिक सुविधा म्हणून प्रत्येक पारधी वस्तीवर शाळा असणे गरजेचे आहे, तसेच त्यांना शाळेची आवड निर्माण व्हावी म्हणून शासन आणि सरकारच्या धोरणात बदल करुन त्यांना मोफत शालेय साहित्य, जेवणाची सुविधा, कॉलरशिपची सुविधा मिळणे आवश्यक आहे. पारधी समाजातील लोकांना पारंपारिक नकारात्मक विचारापासून परावृत्त करण्यासाठी वस्ती तेथे शैक्षणिक जाणीव-जागृती करण्यासाठी कार्यक्रमाचे आयोजन करणे. आर्थिक मागासलेपणा कमी करण्यासाठी व विकासाच्या मुख्य प्रवाहात आणण्यासाठी या जमातीतील लोकांना रोजगार हमी, शेती, शासकीय योजनांचा लाभ, लघू उघोगासाठी शासकीय अनुदान, गरीब कुटुंबाला स्वस्त धान्य दुकानातून मिळणारे धान्य मोफत तथा अल्प दरात मिळणे गरजेचे आहे. तसेच प्रत्येक गरीब कुटुंबाला शासनामार्फत ५ एकर पेक्षा जास्त शेती देवून या जमातीला विकसित करणे. अशाप्रकारे वेगवेगळया सोयी-सुविधा पारधी जमातीला दिल्यास काही काळानंतर या जमातीमध्ये असलेला मागासलेपणा कमी होऊन आपणास त्यांच्यात बदल झालेला दिसून येईल.

संदर्भ ग्रंथ :-

१. भोसले नारायण (2008), भटक्यांची जातपंचायत- परंपरा आणि संघर्ष, द ताईची प्रकाशन, पुणे.
२. ढवळीकर मधुकर (2012), आर्यांच्या शोधात, राजहंस प्रकाशन, पुणे.
३. चव्हाण रामनाथ (2013), भटक्या विमुक्तांचे अंतरंग, सुगावा प्रकाशन, पुणे.
४. कांबळे उत्तम (2018), पारध्याची गाय, मनोविकास प्रकाशन, पुणे.
५. गारे गोंविद (2000), महाराष्ट्रातील आदिवासी जमाती, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे.
६. राठोड मोतीराज (2012), गुन्हेगार जमाती कायदा आणि परिणाम, निर्माण संस्था, पुणे.
७. फुलवाडकर दिनानाथ (2009), बोलियाँ एवं बोली कोश, समता प्रकाशन, कानपूर.
८. राठोड गणपत (2014), बंजारा लोकगीतों का सांस्कृतिक अध्ययन, चंद्रलोक प्रकाशन, कानपूर.
९. कुमार एम. (2009), आदिवासी संस्कृति एवं राजनीति, विश्वभारती पब्लिकेशन्स, दिल्ली.
१०. कांबळे उत्तम (2013), भटक्यांचे लग्न, मनोविकास प्रकाशन, पुणे.
११. राठोड मोतीराज (2015), नोटीफाइड ट्राइब्स-नोमॅडिक ट्राइब्स, निर्माण संस्था, पुणे.
१२. जाधव रमेश (2013), भटक्या-विमुक्तांचे परिप्रेक्ष्य, हरणाई प्रकाशन, नांदेड.

Impact Factor-7.675 (SJIF) ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refereed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

April -2021

ISSUE No- 291 (CCXCI)F

Women's Empowerment Issues and Challenges

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor
Asst. Prof. Baliram Pawar
Head, Department of Sociology
Mahatma Phule Mahavidyalaya
Kingaon Latur Maharashtra

Editor
Sadhana Sarmah
Department of Sociology
Nandalal Borgohain
City College Dibrugarh. Assa

This Journal is indexed in :
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar Publications

B.Aadhar' International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor - (SJIF) –7.675, Issue NO, 291 (CCXCI) F
ISSN : 2278-9308
April,, 2021

INDEX

No.	Title of the Paper / Authors' Name	Page No.
1	स्त्री, लिंगभाव आणि स्त्रियांच्या समस्या **प्राचार्य डॉ.एस.पी.गायकवाड**	1
2	Reproductive Health Issues Among Married Adolescent Girls **Vinay K U.**	7
3	Impact Of Mass Media On Women Empowerment- A Discussion **Dr. Y. Vinodhini /Dr. Atiya Mahboob**	13
4	Women Empowerment **Dr. S. Marcelin Pushpa / Ms. S. Suganya.**	17
5	The Role of Education in Women's Empowerment **SaimaFirdaus Mohammed Yaseen**	21
6	Arguments In Favour Of Implementation Of ELT In Karnataka **Dr.Sharanappagouda L .Patil**	24
7	A Path For Socio-Economic Transformation: Internet And Social Media **Prof. Roopali Patil**	30
8	Colonial Encounter in J. G. Farrell's Troubles **Basavaraj Bilagi /Dr. Ashok Hulibandi**	33
9	Indigenous Value Addition Done By Forest Dwellers And Tribes To Wild Fruits And Vegetables **Rajeshwari N**	36
10	Socio-Study On Female's Worker Life Style For Organization Relations **Dr. Bharati. Hosatti**	41
11	Classification Of Plants And Trees In Indian Puranas: A Historical Perspective **Dr. Vishwas A. Korwar**	45
12	A Study On Marketing Channels Of Perishable Agricultural Products With Reference To Selected Perishable Agricultural Products **Vijayakumar**	50
13	Smart Convergence For Smart City Mission towards Sustainable Development - A study with Special Reference To Karnataka State. **Amulya R H. /Dr. J K Raju**	56
14	A Study On Financial Institutions And Industrial Development In Ballari And Kalaburagi Districts **Dr. Venkatanarayana Miriyam**	60
15	Problems Of Flood In North Karnataka Review Of Measures Of Controls **Dr. Girish**	65
16	Socio-Cultural Obstruction To Women Empowerment In Indian Society **Dr. Jahida S. Makandar**	68
17	Feminism And Doing Gender In India's History **N.P. Koti**	73
18	Significance And Prospect Of Human Resource Accounting In India **Dr. Praveen A. Korbu**	77

B.Aadhar' International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor - (SJIF) -7.675, Issue NO, 291 (CCXCI) F
ISSN : 2278-9308
April, 2021

स्त्री, लिंगभाव आणि स्त्रियांच्या समस्या

प्राचार्य डॉ.एस.पी.गायकवाड
प्राध्यापक व समाजशास्त्र विभाग प्रमुख दयानंद कला महाविद्यालय, लातूर

प्रस्तावना:

मानवी जातीच्या इतिहासाइतकाच स्त्रियांच्या अत्याचाराचा, अन्यायाचा, छळाचा इतिहास पुरातन आहे. पुरुषसत्ताक व्यवस्था अस्तित्वात आली आणि स्त्रियांच्या बंधनांना प्रारंभ झाला. माणूस जस जसा प्रगत होत गेला, तस तशी बंधने वाढत गेली. जातीव्यवस्थेला जसा धर्माचा आधार दिला गेला, तसाच स्त्रियांवरील जाचक बंधनांना धर्माचा आधार दिला गेला. स्त्रियांचे आर्थिक अधिकार संपविण्यात आले आणि स्त्रीला परावलंबी बनविण्यात आले. नितीमत्तेची आणि चारित्र्याची बंधने स्त्रियांसाठीच कठोर करण्यात आली आणि लादण्यात आली. त्यातून स्त्रियांचे माणूस असणे नाकारून व्यवस्थेत दुय्यम स्थान देण्यात आले. त्यामुळे कुठल्याही अन्याय-अत्याचाराच्या बळी स्त्रियाच ठरल्या. ज्या व्यवस्थेत पुरुष सत्ता अधिक ताठर-कठोर बनते, तेथे स्त्रियांची गुलामगिरी अधिक तीव्र होते.

भारतीय समाज व्यवस्थेत पारंपारिक जीवनशैलीचा आदर केला जातो. पारंपारिक भारतीय समाजाची संस्कृती ही निश्चितच आदर्श आहे, पण त्या काळातही स्त्रियांचे दुय्यम स्थान होते. तसेच आजच्या भारतात देखील स्त्रियांकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन हा दुय्यमच आहे. देशाची वेगवेगळया बाबतीत्त प्रगती दिसून येते त्या विकासाच्या प्रक्रियेत महिलांचे फार मोठे योगदान आहे, तरी देखील महिलांवरील अन्याय आणि अत्याचार कमी झालेले नाहीत. महिलांना वेगवेगळया समस्येला आणि आव्हानांना सतत सामोरे जावे लागते. महिलांच्या समस्या आणि आव्हानांची कारणमीमांसा करण्यासाठी हा लेख प्रस्तुत करण्यात येत आहे.

संशोधनाची उद्दिष्टे:

१) स्त्री अध्ययनाची गरज समजून घेणे.
२) महिलांच्या समस्या समजून घेणे.
३) महिलांच्या दैनंदिन जीवनातील आव्हानावर चर्चात्मक विश्लेषण करणे.
४) महिलांच्या समस्या आणि आव्हाने यासाठी उपाययोजना सुचविणे.

संशिधनाची गृहीतके:

१) महिलांच्या समस्या वाढत आहेत.
२) महिलांवर होणारे सामाजिक अन्याय, अत्याचार वाढत चाललेले दिसून येते.
३) महिलांकडे पाहण्याचा समाजाचा दृष्टीकोन बदललेला नाही.
४) महिलांना आजही वेगवेगळया आव्हानांलासामोरे जावे लागते.

संशोधन पद्धती :

शोध निबंध हा संशोधनाचा एक भाग असतो. ज्याप्रमाणे संशोधनातून संशोधक हा एखाद्या समस्येचे सूत्रन करतो आणि निष्कर्षाप्रत पोहोचतो, त्याचप्रमाणे शोध निबंधात एखादी समस्या निश्चित करून त्या समस्येची कारण मीमांसा केली जाते आणि समस्येच्या सोडवणुकीसाठी शिफारशी सुचविण्यात येतात. तसेच संशोधनाप्रमाणे शोधनिबंधासाठी सुद्धा तथ्य संकलित करण्याची गरज पडते.तथ्य संकलन म्हणजे अध्ययन विषयाच्या सखोल अभ्यासासाठी अध्ययन सामग्री गोळा करणे होय. तथ्य संकलन प्रामुख्याने दोन प्रकारे करण्यात येते.ते म्हणजे प्राथमिक आणि दुय्यम. प्राथमिक तथ्य संकलनाद्वारे गोळा करण्यात येणारी तथ्य ही प्रामुख्याने निरीक्षण, प्रश्नावली, मुलाखत आणि अनुसूची यांच्या माध्यमाने गोळा केली जातात. द्वितीय तथ्य

३) परंपरेनी चालत आलेली ' चूल आणि मुल' ही बंदिस्त स्वरुपाची भूमिका स्त्रीच्यासाठी मारून तीला कायमचे साचेबंध चाकोरीत बद्ध करण्याचे प्रयत्न केले गेले.

४) निर्णय प्रक्रियेत स्त्रियांना दुय्यम स्थान दिले जाते.

५) पुरुषप्रधान संस्कृतीत स्त्रियांना सामाजिक, राजकीय,आर्थिक, सांस्कृतिक, बौद्धिक व शैक्षणिक अशा सर्वच क्षेत्रातील स्वातंत्र्य नाकारले जाते.

६) स्त्री ही हळवी, नाजूक भाऊक व दुर्बल असल्याचे निमित्त पुढे करून तिच्या उन्नतीचे सर्व मार्ग पुरुषप्रधान समाजाने बंद केल्याचे आढळून येते.

७) आध्यात्मिक धर्मग्रंथाचे दाखले देऊन सती सारख्या जाचक प्रथेचे समर्थन करण्यात आले.

अशा असंख्य कारणातून स्त्रियांना बंधनात अडकवून ठेवण्यात आले आहे.

निष्कर्ष:

महिलांच्या समस्या आणि आव्हाने हा विषय फार गंभीरतेचा असून आज देखील दिवसाला महिलांवर अन्याय, अत्याचार होत असलेले दिसुन येतात. दिल्लीतील निर्भया सारखी घटना असेल किंवा कोपर्डी येथील घटना असेल किंवा नाशिक येथील छोट्याश्या चिमुरडीवर झालेला अत्याचार असेल, हे सर्व आजच्या युगात घडत असताना दिसून येते. परंतु या देशात सरकार फक्त कायदे तयार करतात आणि अमलबजावणी मात्र यांच्यामार्फत वेळोवेळी होत नाही. म्हणून आज देखील महिलांच्या समस्या वाढत असून आजही महिला ह्या असुरक्षितच आहेत, असेच म्हणवे लागेल. महिलांना वेगवेगळ्या आव्हानाला सामोरे जावे लागते. त्यासाठी महिलांना सुरक्षा देणे, महिलांवरील होणारे अन्याय, अत्याचार थांबविणे गरजेचे आहे. महिलांच्या पाठीशी माणूस म्हणून प्रत्येक व्यक्ती खंबीरपणे उभे राहणे व महिलांना सतत सुरक्षेसाठी संरक्षण म्हणून साथ देणे गरजेचे आहे.

संदर्भ:

१) चव्हाण, दिलीप, 'स्त्री शिक्षणाचा संघर्ष', क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले विद्यार्थिनी मंच, पुणे, २००७.
२) सोनाळकर, वंदना, 'स्त्री अध्ययनातील सद्यकालीन दृष्टीकोन', स्त्री अभ्यास केंद्र, औरंगाबाद, २००६.
३) ठाकूर, एस.जी., 'समाजशास्त्र-अनिवार्य पेपर तिसरा', निर्मल प्रकाशन, नांदेड, २००६.
४) लळीत सतीश, (सं.), 'लोकराज्य-सक्षम महिला....प्रगत महाराष्ट्र', मार्च-२०१०.
५) इंटरनेटवरील माहिती.

We the Research Organization will do provide help for the following works listed below.

Support for Arts, Commerce & Science all Disciplines

- Research Paper Publication
- Book Chapters for Publications
- ISBN Publications Supports
- M.Phil Dissertations Publish
- Ph.D. Thesis in Book Format
- ISSN Journals with Impact Factor (7.675)
- Online Book Publication
- Seminar Special Issues
- Conference Proceedings

Aadhar International Publication

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Mobile : 9595560278 /

Aadhar PUBLICATIONS For Details www.aadharsocial.com

New Hanuman Nagar, In Front Of

Pathyapustak Mandal, Behind V.M.V. College, Amravati (M.S) India Pin- 444604

. Mob-- 9595560278. Emial: aadharpublication@gmail.com **Price:Rs.500/**

issn

Current Global Reviewer

Peer Reviewed Multidisciplinary International Research Journal
PEER REVIEWED & INDEXED JOURNAL

ISSN 2319-8648 | Impact Factor - 7.139 | Indexed (SJIF)

May 2020 Special Issue- 27 Vol. 1

RADIANCE

Chief Editor
Mr. Arun B. Godam

Editor
Dr. Sunita Sangole
Dayanand College of Arts, Latur

Current Global Reviewer

Peer Reviewed Multidisciplinary International Research Journal
PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

SPECIAL ISSUE – 27 Vol. 1 , RADIANCE

Editor - Dr. Sunita Sangole

© All rights reserved with the College & publisher Price : Rs. 400/-

Chief Editor – Arun Godam
Latur

Published BY
Shaurya Publication
Old MIDC , Near Kirti Gold Chowk, Latur
Email- hitechresearch11@gmail.com , 8149668999

Printed By.
Shaurya Offset
Old MIDC , Near Kirti Gold Chowk, Latur
Email- hitechresearch11@gmail.com

EDITION : May 2020

Special Issue 27 , Vol. 1 | Peer Reviewed | ISSN : 2319 - 8648
May 2020 | SJIF | Impact Factor : 7.139

Index

1. बालकामगार निर्मुलनासंबंधी कायदे आणि धोरणांचा अभ्यास 17
प्र. प्राचार्य डॉ.शिवाजी गायकवाड

2. आंबेडकरवाद : इतिहास लेखनातील नवीन विचार प्रवाह 23
प्रा.डॉ.रमेश पारवे

3. साहित्य निर्मिती प्रक्रिया 27
प्रा.डॉ. सुनीता सांगोले

4. From Rags to Riches: A Thematic Study of Arthur Miller's *Death of a Salesman.* 34
Dr Prashant M. Mannikar

5. Rabindranath Tagore's Philosophy of love Depicted In The Play Chandalika 39
Dr. Machindra H. Khandagale

6. पं. दीनदयाळ उपाध्याय यांचा एकात्म मानववाद : 43
डॉ. दिलीप नागरगोजे

7. औद्योगिकीकरण आणि मराठी कादंबरी 47
डॉ. गणेश लहाने

8. The Tradition of Marathi Sugam Sangeet 50
Dr. Devendra kulkarni

9. Active Resistance and Revolutionary Activism in MeenaKandasamy's Poetry 52
Dr. Shivkumar Bhimrao Rautrao

10. मराठी प्रमाणभाषा लेखनाच्या (शुद्धलेखनाच्या) नियमावलीचा नवीन आराखडा 58
प्रा.डॉ.सुभाष माणिकराव कदम

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Special Issue 27 , Vol. 1 May 2020	Peer Reviewed SJIF	ISSN : 2319 - 8648 Impact Factor : 7.139

बालकामगार निर्मुलनासंबंधी कायदे आणि धोरणांचा अभ्यास

प्र. प्राचार्य डॉ.शिवाजी गायकवाड

दयानंद कला महाविद्यालय, लातूर

प्रस्तावना :

१८ व्या शतकात इंग्लंड मध्ये औद्योगिक क्रांती झाल्यामुळे मोठ्या प्रमाणात इंग्लंड मध्ये कारखान्यांची निर्मिती झाली.त्यानंतर १९ व्या शतकाच्या सुरवातीला भारतात यांत्रिक उत्पादन मोठ्या प्रमाणात सुरु झाले. या काळात औद्योगिक कामगारांच्या कामाच्या परिस्थितीवर नियंत्रण ठेवणारे कोणतेही कायदे अस्तित्वात नव्हते. त्यामुळे भांडवलदार किंवा कारखानदार यांना सोयीचे होतील असे करार करण्याचे स्वातंत्र्य होते. म्हणून कोणतेही नियंत्रण नसल्यामुळे कारखानदार किंवा भांडवलदार वर्ग कुठलेही नियम व कायदे करत असत. कमी वेतनावर किंवा कमी मोबदल्यावर उपलब्ध होणारे कामगार म्हणजे बालकामगार होय. कापड गिरण्या, कोळश्याच्या खाणी, मील उद्योग ई.ठिकाणी असंख्य मुलांना बालकामगारांना कामावर ठेवले जात असे.प्रौढ कामगार आणि बालकामगार यांचे शोषण थांबविण्यासाठी स्वातंत्र्यपूर्व काळात व स्वातंत्र्योत्तर काळात त्यांची पिळवणूक होऊ नये, कोणत्याही प्रकारचे शोषण होऊ नये, त्यांना संरक्षण मिळावे, त्यांना त्यांचे हक्क मिळावेत यासाठी ब्रिटीश अमलाखालील भारतात आणि स्वातंत्र्योत्तर भारतात शासनाने अनेक कायदे व धोरणे करूनही बालकामगार प्रथा तशीच आजही अस्तित्वात आहे. स्वातंत्र्यपूर्व काळात व स्वातंत्र्योत्तर काळात कोणते कायदे केले, त्या केलेल्या विविध कायद्यांचे स्वरूप कसे होते, हे या संशोधन लेखात सविस्तर विषद करण्यात आले आहे.

संशोधन लेखाची उद्दिष्टे :

१) बालकामगार समस्यांची कारणे जाणून घेणे.

२) बालकामगार निर्मूलनार्थ विविध कायद्यांचा आणि शासनाच्या विविध योजनांचा आढावा घेणे.

संशोधनाची गृहीतके :

१) नागरी भागातील बालकामगारांच्या समस्येसाठी दारिद्र्य हे प्रमुख कारण आहे.

२) बालकामगार निर्मूलनार्थ विविध कायद्यांची आणि शासनाच्या विविध योजनांची योग्य अंमलबजावणी होत नाही.

बालकामगार प्रतिबंध कायदे :

स्वातंत्र्यपूर्व काळातील ब्रिटीश अमलाखालील भारतात असलेले बालकामगार प्रतिबंधात्मक कायदे :

प्रौढ कामगार आणि बालकामगार यांचे शोषण थांबविण्यासाठी, त्यांची पिळवणूक होऊ नये, कोणत्याही प्रकारचे शोषण होऊ नये, त्यांना संरक्षण मिळावे, त्यांना त्यांचे हक्क मिळावेत, त्यांचे जीवन सुसह्य व्हावे यासाठी परिस्थीच्या रेट्यामुळे स्वातंत्र्यपूर्व काळात सरकारने अनेक कायदे केले. परंतु सरकारने विविध कायदे करूनही बालमजुरीची प्रथा तशीच अस्तित्वात राहिली. एवढेच नाही तर बालकामगारांच्या संख्येत वाढ होत गेलेली आढळते. स्वातंत्र्यपूर्व आणि स्वातंत्र्यानंतरच्या काळात भारतात बाल कामगारासंबंधी केलेल्या विविध कायद्यांचे स्वरूप विषद करण्यात आले आहेत.

स्वातंत्र्यपूर्व काळातील ब्रिटीश अमलाखालील भारतात असलेल्या बालकामगार प्रतिबंधात्मक कायद्यामधील प्रमुख तरतुदी, या तरतुदींचा उद्देश, कोणकोणत्या क्षेत्रातील म्हणजेच संघटीत आणि असंघटीत क्षेत्रात उद्योग व्यवसायात आणि नोकरी कोणा तरतुदी लागू करण्यात आल्या, कायद्याच्या अंमलबजावणीतील त्रुटी, आदींची चर्चा या प्रकरणात करण्यात आलेली आहे.

स्वातंत्र्यपूर्व काळातील ब्रिटीश अमलाखालील भारतात असलेले बालकामगार प्रतिबंधात्मक कायदे खालील प्रमाणे आहेत.

१) भारतीय कारखाने कायदा १८८१ ,

२) भारतीय कारखाने १८९१ ,कायदा (सुधारित)

३) कारखाने कायदामधील विधेयकाच्या आधारे सुधारित १९०९) १९११ ,)

समारोप :

बालकामगार निर्मुलनासंबंधी कायदे आणि धोरणांचा अभ्यास या प्रकरणामध्ये ऐतिहासिक कायदा कारखाना १८८१, रॉयल श्रम आयोग-१९३१, नोकरीसंबंधीचा कायदा-१९३८, तसेच भारतीय राज्यघटनेतील कलमे, महा बालकामगारांचे कायदे, इंडस बालकामगार प्रकल्प इत्यादी घटकांचा अभ्यास केला असून बालमजुरी निर्मुलनासाठी क कठोर अंमलबजावणी, प्रबळ राजकीय इच्छाशक्ती, दारिद्र्य निर्मूलनाचे मार्ग व दर्जेदार प्राथमिक शिक्षणाची उपलब्धत बालकामगारांचे कौटुंबिक व शैक्षणिक पुनर्वसन होण्यास मदत होते. बालमजुरी निर्मुलनासाठी आर्थिक, शैक्षणिक, स आणि सांस्कृतिक आघांड्यावर प्रयत्न होणे आवश्यक आहे.

संदर्भसूची :

1. Opcit, Kulshreshtha J.C.,1994,Page 75-76
2. The Factory Act,1948 : Labour Laws : A Guid For Workers, Page 9
3. Aras Kishor : Hours of Work, Labour Digest, Vol XXII, No.6, June, 1994, page 209.
4. Opcit, Kulshreshtha J.C.,1994 page 76-77
5. Opcit, Kulshreshtha J.C.,1994 page 80
6. बालमजुरी निर्मुलन प्रकल्प, यशदा,पुणे, पान क्र.२१
7. सरोदे असीम, बाल कामगार व कायदा, दै,सकाळ, २१ फेब्रुवारी,२०१०, पान क्र. ८
8. तुकाराम जाधव आणि महेश शिरपूरकर, मानवी हक्क, नर्मदा ऑफसेट, नारायण पेठ, पुणे- ऑगस्ट २०१५, पान
9. तुकाराम जाधव आणि महेश शिरपूरकर, मानवी हक्क, नर्मदा ऑफसेट, नारायण पेठ, पुणे- ऑगस्ट २०१५, पान
10. तुकाराम जाधव आणि महेश शिरपूरकर, मानवी हक्क, नर्मदा ऑफसेट, नारायण पेठ, पुणे- ऑगस्ट २०१५, पान
11. दै.लोकमत, कलारंग, बालहक्क, ३० नोव्हेंबर २०१०, पान क्र.७
12. बालमजुरी निर्मुलन प्रकल्प, यशदा,पुणे, पान क्र.२३,२४
13. तुकाराम जाधव आणि महेश शिरपूरकर, मानवी हक्क, नर्मदा ऑफसेट, नारायण पेठ, पुणे- ऑगस्ट २०१५, पान

Current Global Reviewer

Indexed (SJIF)

ISSN 2319-8648

Impact Factor- 7.139

ISSN 2319-8648

Chief Editor
Arun B. Godam
Latur, Dist. Latur-413512
(Maharashtra, India)
Mob. 8149668999

Publisher
Shaurya Publication

21

Nutan Vidyalaya Sevabhavi Education Society, Umri

Late Babasaheb Deshmukh Gorthekar Art's, Commerce & Science Mahavidyalaya, Umri, Dist. Nanded (M.S.)

(Affiliated to Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded)
(Recognition U/S 12(B), 2 (F) of the UGC Act 1956)
Website : www.lbdgmu.in
Email: lbdgcollege@rediffmail.com

One day Interdisciplinary National Conference

On

"Rural Development : Issues & Challenges"

21st December 2019

Organized by

Internal Quality Assurance Cell
Late Babasaheb Deshmukh Gorthekar Art's,
Commerce & Science Mahavidyalaya, Umri

Collaboration with

Swami Ramanand Teerth Marathwada University,
Nanded (M.S)

Chief Editor

Dr. Tukaram Vaijanathrao Powale

Co – Editor

Dr. Z. R. Pathan, Dr. D. D. Kolhekar,
Dr. G. P. Yedle Dr. V. V. Bhoyar

Published by : Aarhat Publication & Aarhat Journal's

Mobile No : 9922444833 / 8355852142

21st December 2019

ISSN : 2278- 5655

Volume – VIII, Special Issue – XXIII

© **Nutan Vidyalaya Sevabhavi Education Society, Umri**

Late Babasaheb Deshmukh Gorthekar Art's, Commerce & Science Mahavidyalaya, Umri, Dist. Nanded (M.S.)

Chief Editor : **Dr. Tukaram Powale**

Co-Editor : **Dr. Z. R. Pathan, Dr. D. D. Kolh**
Dr. G. P. Yedle, Dr. V. V. Bhoy

EDITORS :

Disclaimer :

The views expressed herein are those of the authors. The editors, publis printers do not guarantee the correctness of facts, and do not accept any liat respect to the matter published in the book. However editors and publishe informed about any error or omission for the sake of improvement. reserved.

No part of the publication be reproduced, stored in a retrieval system or tra any form or by any means electronic, mechanical, photocopying, recordin otherwise without the prior written permission of the publisher and authors.

137	N. K. Halikar And A.T.Shende And M.M. Patil And S.P. Vartale	Physico Chemical Characteristics Of Ground Water Sample Of Wada In Palghar District
138	Dr. Vinod R. Shende	Bilingual Approach: An Important Tool In Teaching Esl In Rural Areas
139	Dr. G. R. Hashmi	Exploring Rustic Characters And Folkways In The Novels Of Thomas Hardy
140	Dr. Swapnil R. Dahat	Depiction Of Rural Life With Rich Imagery Of Indian Cuisine In Kiran Desai's *Hullabaloo In The Guava Orchard*: A Critical Study
141	डॉ. अशोक तुकाराम जाधव	हिन्दी उपन्यासों में ग्रामीण किसानों की आर्थिक स्थिति
142	Dr. Dhammpal S. Jadhav	Role Of Rural Non Farm Entrepreneurship In Nanded District
143	Dr.Vilas B. Ganipurkar	Sustainable Agriculture Through Organic Farming
144	डॉ. अर्जुन रतन जाधव	हिंदी साहित्य में ग्रामीण जन–जीवन और भाषा
145	डॉ. यादव सूर्यवंशी	बदलते ग्रामीण जीवन आणि मराठी भाषा
146	Dr. Jalba Umaji Hatkar	Issues And Challenges Of Rural Development In India
147	प्रा. एस.सी. वाघमारे व प्रा. परसराम रामजी रगडे	मैला आँचल उपन्यास में ग्रामीण जीवन की समस्या
148	प्रा. एस. डी. कोरेबोईनवाड	ठाकुर का कुआँ कहानी में ग्राम्य जीवन की त्रासदी
149	डॉ. मारोती कसाब	मराठवाडी बोली प्रतिष्ठित करणारा ग्रामीण कथाकार : राम निकम
150	Prof. Dr. S. P. Gaikwad	Sustainable Development : Concept, Challenges And Solutions
151	Mrs. Kamble Shiladevi P.	Rural Development : The Key Of Reduce Rural Poverty

SUSTAINABLE DEVELOPMENT : CONCEPT, CHALLENGES AND SOLUTIONS

Prof. Dr. S. P. Gaikwad
Head, Department Of Sociology,
Dayanand Arts College, Latur.

Introduction:

Sustainable development is the organizing principle for meeting human development goals while at the same time sustaining the ability of natural systems to provide the natural resources and ecosystem services upon which the economy and society depend. The desired result is a state of society where living conditions and resource use continue to meet human needs without undermining the integrity and stability of the natural system. Sustainable development can be classified as development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations. In present situation, sustainable development needs for environmental protection. Sustainability must need to society for living a healthy life, the ecological stability of human settlement. The way Herman Daly formulates it, "sustainable development is continuous increase in social welfare without growing beyond the carrying capacity". Sustainable development motto of mobilization in the movement and suggest sustainability for future and today.

Definition of Sustainable Development:-

"Sustainable development is a process of change in which the exploitation of resources the direction of investment the orientation of technological development and institutional change are all compatible and satisfy current human needs and aspiration without geo paradising the future potential". – (World Commission on Environmental Development)

"Sustainable development provides fairness and opportunities for all" without destroying natural resources. It is framework to pressure regenerate natural resources. People have to preserve it social forestry.

Concept of Sustainable Development:

The concept of sustainable development has been and still is subject to criticism, including the question of what is to be sustained in sustainable development. It has been argued that there is no such thing as a sustainable use of a non-renewable resource, since any positive rate of exploitation will eventually lead to the exhaustion of earth's finite stock. While the modern concept of sustainable development is derived mostly from the 1987 Brundtland Report, it is also rooted in earlier ideas about sustainable forest management and twentieth century environmental concerns. As the concept developed, it has shifted to focus more on economic development, social development and environmental protection for future generations. It has been suggested that "the term sustainability should be viewed as humanity's target goal of human-ecosystem equilibrium, while 'sustainable development' refers to the holistic approach and temporal processes that lead us to the end point of sustainability.

Solutions/suggestions:

Sustainable development is not a ready-made panacea for the solution of all the problem can it be expected to guarantee that long-term responsibilities with regard to distant generations happen to have no positive impact on nearer generations are met. But it would be mistaken to re on grounds of inadequate environmental sensitivity, just as it should not be rejected because so its adherents pay insufficient regard to social justice.

Sustainable development known as new social movement, nature does not discrimi people. Therefore all people should involve and participate into this movement. Like–men, w elders, old, younger's, lower caste, higher caste etc. all people must work for environment prot and secure to natural resources.

In contemporary modern period Sustainable development needs for society. The prese future of human being is depends on sustainable development. Green revolution, industrial revo information and extension are the basic things for the development of any countries. Com suggestions for do these activities in present society for the achievement of the goal of susta development.

1. Every areas must do research on the issues of environment.
2. It is necessary program for increase the level of greenery sources.
3. To enhance the protection and balance of environmental.
4. To increase the green life style.
5. Establishment of clean and hygienic environment in society.
6. Encouraging non-conventional energy sources from conventional energy sources.
7. Production and consumption increase by the way of environmental friendly.
8. To increase the use of organic agricultural production methods.
9. Environmental education to be included in school, college.
10. Environmental issues are socialization and need to humanization with a human face.
11. Learn the education for Energy consumption and save the environment.
12. Need the policies of population control and environmental protection.

References:

1. World Commission on Environment and Development, Our Common Future.
2. Peshwe suhas, Environmental studies, Manjusha publications, Naldurg.
3. Erach Bharucha, (2005), Environmental Studies, University press, Hydrabad.
4. S. Chand, (2004), Sociology of Indian society, S. Chand & Company Limited, Delhi.
5. Google search engile.

AARHAT PUBLICATION & AARHAT JOURNAL'S
108, Gokuldham Park, Dr. Ambedkar Chowk, Near T.V. Tower, Badlapur (E)-421503.
Email ID: aarhatpublication@gmail.com • **Phone:** 9822307164
Website: www.aarhat.com

Impact Factor 5.707

ISSN 2349-638x

Peer Reviewed And Indexed

AAYUSHI INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (AIIRJ)

Monthly e-Journal

VOL-VI ISSUE-IV April 2019

Address
- Vikram Nagar, Boudhi Chouk, Latur.
- Tq. Latur, Dis. Latur 413512 (MS.)
- (+91) 9922455749, (+91) 8999250451

Email
- aiirjpramod@gmail.com
- aayushijournal@gmail.com

Website
- www.aiirjournal.com

CHIEF EDITOR – PRAMOD PRAKASHRAO TANDALE

61	शीला देवी	संयुक्त परिवार प्रणाली की दृष्टि : एक अध्ययन	223 To 225
62	सत्यनारायण	अनामिका की स्त्री दृष्टि	226 To 228
63	प्रा. डॉ. उत्तम थोरात	हिंदी भाषिक कौशल रोजगार	229 To 231
64	सुमन लता	भारत में इस्लाम का इतिहास एक दृष्टि	232 To 234
65	डॉ. सुनीता सांगोले	मराठी साहित्य आणि चित्रपटाचा अनुबंध	235 To 237
66	कु. शिल्पा मनोहरराव अढाऊ (महल्ले)	ठुमरी की भाषा एक अध्ययन	238 To 240
67	डॉ. अनिल उत्तम मोरे	महाराष्ट्र सार्वजनिक विद्यापीठ कायदा २०१६ — एक अभ्यास	241 To 244
68	प्रा. डॉ. प्रभापती वा. विहिरे	वर्तमान समाजामध्ये समाजसुधारक संत गणपती महाराजाचे विचार	245 To 248
69	डॉ.एन.बी.खोत मुल्ला जुबेदा यु	पुराभिलेख विद्या आणि पुरातन लेखन साहित्य	249 To 253
70	डॉ.शिवाजी नारायणराव सोनटक्के	ई—गव्हर्नन्स : काळाची गरज	254 To 255
71	विश्वास गोरखनाथ वळवी	भारतातील ख्रिस्ती मिशनरी संस्थांचा इतिहास	256 To 258
72	डॉ. शिवाजी गायकवाड,	समलैंगिकांच्या अधिकाराचे स्वागत	259 To 262
73	प्रा.डॉ. बी. व्ही. डिगोळे	दलित रंगभूमी आशय आणि अभिव्यक्ती	263 To 269
74	प्रमोद विक्रम राठोड	समाजकार्यात डॉ. नानासाहेब जाधव याचे योगदान	270 To 272
75	विष्णू मुकुंदराव चापके	ज्ञानेश्वरी व ज्ञानेश्वरीतील ईश्वरवाद	273 To 275
76	प्रा.डॉ. बब्रुवान केरबाजी मोरे	प्राचीन भारतातील लातूरची राष्ट्रीय बाजारपेठ	276 To 278
77	प्रा डॉ गोपाळ पवार	इयत्ता चौथीच्या विद्यार्थ्यांवर उपचारात्मक अध्यापनातून झालेल्या परिणामांचा अभ्यास	279 To 281
78	प्रा.डॉ. शुभांगी दामले	ग्रहिणी आणि प्राध्यापक महिला. यांचे रक्तदाब व चरबीचे तुलनात्मक अध्ययन	282 To 285
79	डॉ. रामानंद बापुराव व्यवहारे	शालेय विद्यार्थ्यांसाठी वृत्तपत्र वाचनाचे महत्व	286 To 291

समलैंगिकांच्या अधिकाराचे स्वागत

डॉ. शिवाजी गायकवाड,
उपप्राचार्य
दयानंद कला महाविद्यालय,
लातूर

6 सप्टेंबर 2018 रोजी भारतीय दंडसंहितेतील कलम 377 मधील दोन प्रौढ व्यक्तीमधील सहमतीने झालेल्या समलैंगिक संबंधांना गुन्हा ठरवणारा अनुच्छेद सर्वोच्च न्यायालयाने गुरुवारी रद्दबातल ठरवला. समलैंगिकता अनैसर्गिक असल्याचे सांगत गेल्या कित्येक वर्षात असा संबंध ठेवणाऱ्यांना कायदेशीर शिक्षा केली जात होती. तो भारतीय संस्कृतीप्रमाणे गुन्हा ठरत असे मात्र आता सर्वोच्च न्यायालयाने असा संबंध ठेवणे गुन्हा नसल्याचा ऐतिहासिक निर्णय दिला आहे. त्यामुळे आतापर्यंत भादंविच्या कलम 377 ला पूर्णविराम मिळाला आहे. या निर्णयाचे माणुसकीच्या दृष्टिकोनातून स्वागत करायला हवे. अनेक अर्थानी आणि अनेक कारणांनी हा निर्णय ऐतिहासिक ठरतो. अर्थात असा निर्णय घेण्यास एकविसाव्या शतकाची दोन शतके जावी लागली. हा निर्णय देताना सर्वोच्च न्यायालयाच्या विविध न्यायालयांनी जे भाष्य केले ते देखील अत्यंत स्वागतार्ह ठरते. सरन्यायाधीश दीपक मिश्रा, न्या.धनंजय चंद्रचुड, न्या.इंदू मल्होत्रा, न्या.आर.एफ. नरिमन आणि न्या.अजय खानविलकर यांच्या खंडपीठाने हा निर्णय देताना समलैंगिकतेस गुन्हा ठरवणारा जवळपास दीडशे वर्षाचा जुना कायदा, सहमतीने होणाऱ्या कोणत्याही लैंगिक वर्तनाबाबत गैरलागू ठरविला. इतकेच नाही तर व्यक्तीच्या अन्य मूलभूत अधिकारांप्रमाणेच आणि अधिकारांइतकाच समलैंगिकता हादेखील मूलभूत अधिकार आहे, हे न्यायालयाने स्पष्ट केले. आपणास विकसित समाज म्हणवून घ्यायचे असेल तर व्यक्ती आणि समाजास त्यांचे पूर्वग्रह सोडावे लागतील. अशा पूर्वग्रहांमुळे आपण इतरांवर अन्याय करत असतो. याचीही जाणीव सर्वोच्च न्यायालयाने या निकालात करून दिली. तसेच आधी केलेल्या चुका आता सुधारण्याची गरज असून जुनी विचारधारा बदलण्याची वेळ आली आहे असे सांगितले. हे खरे आहे की, आता जुने विचार बदलण्याची वेळ आली आहे. आजही आपण अनेक अशा जुन्या गोष्टींना गोंजारत बसत आहोत. त्या आजच्या शाश्वत जगात योग्य नाहीत. घ्गेङ आणि घ्लेस्बियनङ लोक माणूस नाहीत का? त्यांना त्यांच्या विचाराने जगण्याची मुभा लोकशाही देत नाही का? मात्र जुन्या काही कायद्यांमुळे त्यात अडथळे येत होते. गे आणि लेस्बियनना स्वतंत्रपणे जगण्याचा हक्क कलम 377 हिरावून घेत होता. एका बाजूला घटनेने अधिकार दिलेला असताना कायद्याने मात्र त्यावर बंधने घातली होती. इतकेच नाही तर असा समलैंगिक संबंध गुन्हा ठरत होता. मात्र न्यायालयाने हा निकाल देताना हेही स्पष्ट केले आहे की, जर कुणी प्राणी किंवा लहान मुले यांच्याशी असे संबंध प्रस्थापित करीत असेल तर तो गुन्हा ठरणार आहे. जोपर्यंत लोकशाहीत समलैंगिकांनाही समान अधिकार मिळत नाही तोपर्यंत आपण विकसित झालो असे कसे म्हणता येईल. म्हणून भारतातील या निकालामुळे अपेक्षा आहे, की यानंतर घुसमटलेल्या जीवांना मोकळा श्वास घेता येईल. म्हणूनच येथे समलैंगिकता म्हणजे काय? व समलैंगितेतील विविध वर्गांना स्पष्ट करणे समजून घेणे आवश्यक आहे.

LGBTIQ म्हणजे लेस्बियन, गे, बायसेक्सुअल्स, ट्रान्सजेंडर आणि इंटरसेक्स, क्युर या प्रकारच्या समलैंगिक समूहांचा समावेश यात होतो.

1) लेस्बियन (Lesbian) : निसर्गतः एक ते दीड टक्के स्त्रिया लेस्बियन असतात. स्त्री असून स्त्रीविषयीचे लैंगिक आकर्षण असणाऱ्या स्त्रियांना घ्लेस्बियनङ म्हटले जाते.

2) गे (GAY) : घ्गेङ हा पुरुष असून त्याला पुरुषाविषयी लैंगिक आकर्षण असते. घ्गेङ पुरुषामध्ये सामान्यतः दोन फरक केले जातात. एक म्हणजे ॲफिमिनेट गे (बायकी हावभाव करणे), दूसरा स्ट्रेट ॲक्टिंग गे (पुरुषासारखे वागणारे), स्ट्रेट ॲक्टिंग गे इतर पुरुषांसारखेच वर्तन, बोलत असल्यामुळे ते जोपर्यंत स्वतःच्या तोंडाने त्यांच्या समलैंगिकतेविषयी सांगत नाहीत तोपर्यंत त्यांचं घ्वेगळेपणङ समजून येत नाही. लहानपणापासूनच गे मुलांना आपले वेगळेपण जाणवत असतं. पण समाजाच्या हेटाळणीला भिऊन ते तसे दाखवत नाहीत. कुटुंबदेखील त्यावर पडदा टाकण्याचा सतत प्रयत्न करते. त्यामुळे ही मुले एकलकोंडी, कुढी बनतात. कारण ते समाजाच्या उपहासाला सतत बळी पडतात.

बायसेक्सुअल्स (उभयरति) (Bisessual) : बायसेक्सुअल्सना दोन्ही प्रकारचं लैंगिक व भावनिक आकर्षण असतं. पण त्यातही शक्यतो समलैंगिक घ्पार्टनरङ च त्यांचा चॉईस असू शकतो. भारतीय समाजात आणि एकूणच जगातील समाजात बायसेक्सुअल्सला ओळखणे कठीण असते. कारण ते भिन्न लिंगाबरोबरही लैंगिक संबंध ठेवतात. तरीही त्यांचा लैंगिक कल जास्तीत जास्त समलिंगाकडे असतो.

ट्रान्सजेंडर्स (Transgender) : भारतात त्यांना घ्तृतीयपंथीङ, घ्हिजडाङ म्हणून ओळखले जाते. समलैंगिकता आणि ट्रान्सजेंडर या दोन्ही वेगवेगळया प्रकारच्या संकल्पना आहेत. समलैंगिकतेचा संबंध लैंगिक कलाशी जोडला जातो. तर ट्रान्सजेंडर लिंगभावाचा एक प्रकार आहे. हिजडे स्वत:ला घ्स्त्रीङ समाजात व पुरुषाकडे आकर्षित होतात. हिजड्याच्या समाजात आज तरी घ्बस्तीङ, घ्बधाईङ, घ्पणङ ही तीनच त्यांच्या उपजीविकेचे साधन आहेत. घ्बस्तीङ म्हणजे भीक मागणे, घ्बधाईङ म्हणजे समारंभात नाचगाणी करणे आणि घ्पणङ म्हणजे शरीर विक्रय करणे .

इंटरसेक्स (Inter-sex) : क्यूर म्हणजे उभयलिंगी या प्रकारच्या व्यक्तीला स्त्री आणि पुरुष असे दोन्ही अवयव असतात. हा एक नैसर्गिक अपघातच असतो. या व्यक्तीची समाजातील संख्या अतिशय नगण्य आहे.

क्यूर : क्यूर म्हणजे व्यक्तीला हे कळत नाही की ते स्त्री आहेत का पुरुष. त्यांचं लैंगिक आकर्षण स्त्रीकडे आहे की पुरुषाकडे हे ते ठरवू शकत नाहीत.

आपल्या इतिहासात कुठेही समलैंगी संबंधांना विरोध नव्हता. समलैंगिकता ही ऐतिहासिकदृष्ट्या जगातील बहुतांश देशामध्ये व संस्कृतीमध्ये कायम अस्तित्वात होती व आहे. महाभारतात समलैंगी व्यक्ती होत्या. अनेक मुस्लिम राज्यकर्ते समलैंगी होते. त्याच्या अनेक खुणा अगदी पुराणकाळापासूनच्या आहेत. साहित्य शिल्पकला व इतर माध्यमांत त्या आढळून येतात. मात्र 20 व्या शतकाच्या मध्यापर्यंत समलैंगी संबंधासंबंधी कधीही खुलेपणाने समाजात बोलले जात असे. 1948 साली डॉ.अल्फ्रेड किन्से यांनी अमेरिकेत पुरुषांच्या लैंगिक वर्तनाचं सर्वेक्षण करून पहिल्यांदा लोकांसमोर समलैंगिकता आणि उभय लैंगिकता याबाबत आकडेवारी मांडली. यावरून असा अंदाज बांधला जातो की, जगात 3 टक्के पुरुष पूर्णपणे समलिंगी कलाचे असतात. तर एक ते दीड टक्के स्त्रिया पूर्णपणे समलिंगी कलाच्या असतात. एकूण आपल्या समाजातील 15 टक्के व्यक्ती ही लैंगिक अल्पसंख्याकांमध्ये मोडतात. यामध्ये महत्त्वाचे म्हणजे माणसाप्रमाणे चिंपाझी, गोरिला, हरीण, जिराफ, हत्ती, शेळी, सिंह, बदक, फ्लेमिंगो, डॉल्फिन यांच्यातही समलैंगिक प्रवृत्ती आढळते. सद्या संपूर्ण जगात अंदाजे 70 करोड समलैंगिक आहेत. ज्यात 1.75 लाख एचआयव्ही संक्रमित आहेत. विषमलैंगिक लोकांकडून होणारा त्रास आणि लोकांना समलैंगिकतेच्या वाटणाऱ्या भीतीपोटी अनेक समलैंगिक स्वत:ची लैंगिकता उघड करीत नाहीत. त्यामुळे समलैंगिक लोकांच्या प्रमाणाचा अंदाज घेणे संशोधकांना कठीण जाते.

समलैंगिकतेसंबंधी परदेशातील दृष्टिकोन

1970 च्या दशकात अमेरिकेतील अमेरिकन सायकलॉजीकल असोसिएशन आणि अमेरिकन सायकियॅट्रिक असोसिएशन ह्या महत्त्वाच्या वैद्यकीय संस्थांनी Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders ह्या प्रमाण मानल्या जाणाऱ्या नियतकालिकात समलैंगिकता हा मानसिक दोष नाही हे स्पष्ट केले. या संस्थानी वैज्ञानिक संशोधनाचा आधार आणि सांख्यिकी पुरावा देवून हे दाखवून दिले की, समलैंगिक व्यक्तीची बौद्धिक नैतिक क्षमता व जडणघडण इतरांसारखीच असते आणि समलैंगिक व्यक्ती हया सर्वसामान्य निरोगी आयुष्य जगू शकतात. याबाबत आकडेवारी मांडली. वैद्यकीय पेशाच्या ह्या दृष्टिकोनानंतर गेल्या तीन दशकात जगभरात विशेषत: पाश्चिमात्त्य देशात समलैंगिकता मोठ्या प्रमाणावर स्वीकारली जाऊन समलैंगिक व्यक्ती खुल्या रितीने जगू लागल्या. काही देशात संबंध अपराध मानून मृत्यूदंडाची शिक्षा देण्याची तरतूद आहे. 77 देशांमध्ये समलैंगिकता हा गुन्हा समजण्यात आला. या देशांमध्ये समलैंगिकाबरोबर हिंसा, अत्याचार यासारखे गुन्हे समार आले आहेत. इराण, सुदान, सौदी अरेबिया, येमन, सोमालियांचा काही भाग आणि उत्तर नायरेजियामध्ये शरिया कायद्यानुसार समलैंगिक संबंध ठेवल्यास मृत्यूदंडाची शिक्षा आहे. अफगाणिस्तान, पाकिस्तान, कतार आणि संयुक्त अबर अमिरातीमध्ये समलैंगिक संबंधासाठी मृत्यूची शिक्षा आहे. असे असले तरी अमेरिका, चीन, ब्राझील, चेक गणराज्य, फिनलँड, आयरलँड आणि स्लोवेनिया या देशाच्या काही राज्यात समलैंगिक संबंध व समलैंगिक विवाहास कायद्याची मान्यता मिळाली आहे. नेरदलँड, बेल्जियम, स्पेन, कनाडा, दक्षिण आफ्रिका, स्वीडन, पोर्तुगाल, आईसलैण्ड, अर्जेंटिना, डेन्मार्क, न्युझीलँड, ब्रिटेन या देशात समलैंगिकता राष्ट्रीय स्तरावर पूर्णपणे मान्य करण्यात आली आहे.

समलैंगिकतेसंबंधी भारतीय दृष्टिकोन

भारतीय दंड संहितेतील कलम 377 ला भारतात ब्रिटिश शासनाच्या कालखंडात इ.स. 1860 मध्ये व्यभिचाराविरोधी कायद्याच्या रूपात समलैंगिक घटनांना गुन्हा घोषित करण्याच्या हेतूने जोडले होते. ज्याअंतर्गत पुरुष स्त्री किंवा पशू यांच्यासोबत केले जाणारे अप्राकृतिक लैंगिक संबंधास दंड स्वरूपात आजीवन जन्मठेप, तुरुंगवासाची शिक्षा किंवा 10 वर्षाच्या शिक्षेसोबतच आर्थिक दंडाची तरतूद होती. म्हणून हे कलम लैंगिक अल्पसंख्याकांच्या विरुद्ध समलैंगिकता सामाजिक कलंकाच्या रूपात प्रदर्शित करून सामाजिक भेदभाव वाढविणारे कलम होते. भारतीय दंड संहितेतील 377 कलम 1860 मध्ये बनविण्यात आले होते आणि ते वर्तमान भारतीय समाजातही आपला प्रभाव टिकवून अस्तित्वात होते. तर ब्रिटिश सरकारने आपल्या कायद्यातून या कलमाला 1967 मध्येच काढून टाकले आहे. लैंगिक संबंध हे प्रजननासाठी असतात. अनैसर्गिक संबंधातून कोणत्याही प्रकारचे प्रजनन होत नाही. त्यामुळे याला गुन्हा ठरवला जात होता. मात्र आज जगातील सुमारे 73 देशात समलैंगिकांना परस्पर सहमतीने शारीरिक संबंध ठेवण्यास कायद्याने मान्यता आहे. समलैंगिकता हा आजार आहे, समलैंगिकता हा

मानसिक रोग आहे. योगामुळे समलैंगिकता बरी होवू शकते अशी बाष्कळ आणि निर्बुद्ध विधाने करणाऱ्यांच्या सामाजिक दबावास झुगारून सर्वोच्च न्यायालयाने समलैंगिकतेत बेकायदेशीर काही नाही असा निर्णय दिला.

भारतात या कलमाविरोधात सर्वप्रथम नाझ फाऊंडेशन या सामाजिक संस्थेने 2001 मध्ये दिल्ली उच्च न्यायालयात याचिका दाखल केली. बदलत्या काळाची कोणतीही दखल न घेता समलैंगिकतेस अनैसर्गिक आणि पुढे गुन्हेगार ठरवणे ही आपल्याकडची दांभिकतेची परिसीमा होती. ती दूर करण्याची हिंमत पहिल्यांदा दिल्ली उच्च न्यायालयाचे मुख्य न्यायाधीश ए.पी. शहा यांनी दाखवली. 2 जुलै 2009 साली दिलेल्या एका ऐतिहासिक निकालात त्यांनी समलैंगिकतेत अनैसर्गिक असे काही नाही असे स्पष्ट करीत या संबंधांना गुन्ह्याच्या पडद्याआडून बाहेर काढले. तो मोठा निर्णय होता आणि सरकारने त्याचा आधार घेत महत्त्वाची सुधारणा करण्यात शहाणपणा होता. तो त्यावेळी सरकारला दाखवता आला नाही. वास्तविक कोणत्याही शहाण्या समाजास नैसर्गिक काय किंवा अनैसर्गिक काय याचा निर्णय सरकारने करावा ही अपेक्षाच कालबाह्य आहे. दुसरे असे की नैसर्गिक/अनैसर्गिक याबाबतचे संकेत कालानुरूप असतात. त्यामुळे बदलत्या परिस्थितीत त्यात बदल करणे आवश्यक असते. मात्र हा निकाल सर्वोच्च न्यायालयाने रद्दबातल ठरवला होता. सर्वोच्च न्यायालयाने तो निर्णय फिरवल्याने ही समस्या अधिक गुंतागुंतीची झाली. सरकारने त्यावर लोकसभेत कायदा करून बदल घडविणे हा मार्ग होता. पण ते धारिष्ट सरकारने दाखविले नाही. एकीकडे समलैंगिक संबंधास कायदेशीर दर्जा देऊन त्यांना विवाहाची परवानगी अनेक पुढारलेल्या देशांत दिली जात असताना आपण मात्र वसाहतकालीन नैतिकताच कवटाळून होतो. अखेर सर्वोच्च न्यालयानेच यातून आपली सुटका केली. तसे करताना आपल्याच निर्णयाचा पुनर्विचार करण्याची तयारी या न्यायालयाने दाखवली आणि समलैंगिकता हा गुन्हा नसल्याचा ऐतिहासिक निकाल सर्वोच्च न्यायालयाने दिला आहे. त्यामुळे समलैंगिक समुदायाला मोठा दिलासा मिळाला आहे आणि गुमनामीच्या अंधारात जगणाऱ्या लैंगिकतेमुळे अल्पसंख्यांक ठरलेल्या अनेक जीवांना सुखद दिलासा मिळाला. अखेरीस या ऐतिहासिक निकालाने हे कलम रद्द करून देशाच्या खऱ्या सर्वसमावेशक स्वातंत्र्याची व्याख्या आणखी एक पाऊल पुढे नेली. भारतात समलैंगिक संबंधांना मान्यता देणारा कायदा पास झालेला असला तरी त्यातून लैंगिक अल्पसंख्यांक मानल्या जाणाऱ्या समुदायापुढील वादळी आव्हानं निर्माण झाली आहेत. ती पुढीलप्रमाणे

1) कायद्याची यशस्वी अमलबजावणी -

आपल्या देशात अनेक कायदे आहेत पण वैयक्तिक स्वार्थापोटी कायद्याच्या यशस्वी अमलबजवणीमध्ये अनेक अडचणी आहेत. समलैंगिक संबंधांना सामावणारा सक्षम कायदा हे फक्त पहिले पाऊल आहे. पण तो कायदा राबवणाऱ्या यंत्रणा किती संवेदनशील आहेत. समलैंगिकता या विषयात किती साक्षर आहेत यावर अंमलबजावणीचे भवितव्य ठरतं. कारण कायद्याची यंत्रणा राबवणारे हे समाजाचाच एक भाग असतात आणि समाज अजून तितका परिपक्व नसल्याने यशस्वी अमलबजावणी हे आव्हान आहे.

2) समलैंगिक व्यक्तींना दैनंदिन सामाजिक जीवनात सामावून घेण्याचे आव्हान-

कायद्यामधील बदलामुळे समलैंगिक व्यक्तींना हातात हात घेऊन रस्त्यावरून चालायची, घ्मी जसा आहे तसाङ राहण्याची मुभा मिळाली खरी परंतु त्यांना स्वीकारण्याइतका आपला समाज सक्षम आहे का? समलैंगिक जोडप्यांना राहती जागा देण्यासाठी घरमालक तयार आहेत का? कामाच्या ठिकाणी हेटाळणी टाळून सामावून घेणारे वातावरण आहे का? तर या सर्व प्रश्नांची उत्तरे सद्यातरी घ्पूर्णतः नाहीङ अशीच आहेत. समाजाच्या प्रत्येक स्तरामध्ये समलैंगिक व्यक्तींना सर्वतोपरी आदर मिळणे हे काही पिढ्यांसाठी तरी स्वप्नच आहे. समलैंगिकतेबद्दलची सर्व मिथके जेव्हा व्यापक समाजमनातून गळून पडतील आणि सत्य अगदी पुढच्या पिढीपर्यंत पोहोचल तेव्हा ही मानसिकतेची लढाई जिंकली जाईल आणि दैनंदिन जीवनाची घरे समलैंगिक व्यक्तींना उघडतील.

3) शाळा-महाविद्यालयात आणि कुटुंबात लैंगिक शिक्षण गरजेचे -

आजही शालेय स्तरावर, महाविद्यालयांत व घरी लैंगिक शिक्षण देण्यास समाज तयार नाही. त्यामुळे समाजाला लैंगिकता हा विषय समजून घेणे आवश्यक आहे. शैक्षणिक व्यवस्थेत अभ्यासक्रमात हा विषय असायला हवा आणि ती शिकविण्याची क्षमता शिक्षकांची असायला हवी. दूरगामी स्वरूपात मानसिकता बदलण्यासाठी लैंगिक शिक्षणाचं स्वागत करणे गरजेचे आहे.

4) समाजमाध्यमांकडून समलैंगिकांची पारंपारिक प्रतिमा बदलण्यासाठी प्रयत्न-

समाजमाध्यमांचा सुळसुळाट हे आजच्या काळातील वास्तव आहे. समाजमाध्यमातून समाजामध्ये कोणत्याही चांगल्या विचाराचा प्रसार होऊ शकतो आणि त्यामुळे समाजात एखाद्या गोष्टीकडे, विचाराकडे बघण्याचा समाजातील लोकांचा पारंपारिक दृष्टिकोन बदलू शकतो. समलैंगिकता जितक्या नितळपणे संस्कृतीचा एक भाग म्हणून इतिहासात डोकावली आहे तेवढ्याच नितळपणे आजसुध्दा समाजमाध्यमांनी समलैंगिकतेचे चित्रण प्रसारण करणे आवश्यक आहे.

5) समलैंगिकांचे सदृढ लैंगिक आरोग्य-

डब्ल्यू.एच.ओ. सारख्या जागतिक संस्थाच्या विश्लेषणानुसार समलैंगिकांना लैंगिक आजार मोठ्या प्रमाणात दिसून येतात. नवीन कायद्याच्या निमित्ताने समलैंगिकांना सुरक्षित संबंधाबाबत जागृती, त्यांना आरोग्य सेवा देणाऱ्याची मानसिकता बदलणे ही दीर्घकालीन प्रक्रिया सुरू होणे आवश्यक आहे.

उशीरा का होईना या समलैंगिक व्यक्तींना अभिमानाने जगण्यासाठी नैसर्गिक न्याय मिळाला आहे. या ऐतिहासिक निर्णयाचे संपूर्ण समाजाने स्वागत करायला हवे आणि त्यांना समाजातील एक घटक म्हणून सन्मान मिळायला हवा.

संदर्भ सूची

1) प्रतियोगिता दर्पण (मासिक), जून 2014, समलैंगिकता
2) गृहशोभिका (मासिक), फेब्रुवारी 2014, आम्हालाही मानाने जगू द्या.
3) समाजशास्त्र परिचय आणि सामाजिक संस्था-प्रा.एच.एल. सोनकांबळे, प्रा.डॉ.श्यामला देशमुख, राऊत पब्लिकेशन्स, नांदेड
4)www.jagranjunction.com/2011/07/25/homsexuality-social-crime or metnal disease-lesbians-gayg-bisexual
5) दैनिक पुण्यनगरी (दि. 7 सप्टें. 2018), संपादकीय नैसर्गिक न्याय
6) दैनिक लोकसत्ता संपादकीय-असा मी असा मी, दि. 7 सप्टें. 2018
7) अक्षरनामा (ऑनलाईन) कलम 377 सुखावलेलं इंद्रधनुष्य आणि त्यांच्यापुढील आव्हाने, अनुज घाणेकर, 10 सप्टेंबर 2018

Aayushi International Interdisciplinary Research Journal
ISSN 2349-638X
www aiirjournal.com

ISSN 2320-4494
RNI No.MAHAUL03008/13/2012-TC

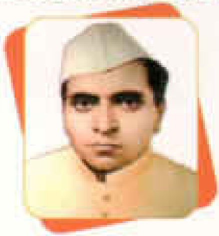

POWER OF KNOWLEDGE

An International Multilingual Quarterly Refereed Research Journal
UGC Approved

Special Issue - September 2017

म.शि.प्र.मंडळाचे

सुंदरराव सोळंके महाविद्यालय, माजलगाव आयोजित

आंतरविद्याशाखीय राष्ट्रीय परिषदेचा विशेषांक

हुंडा-एक समस्या : आव्हाने व उपाय

दि.११/०९/२०१७

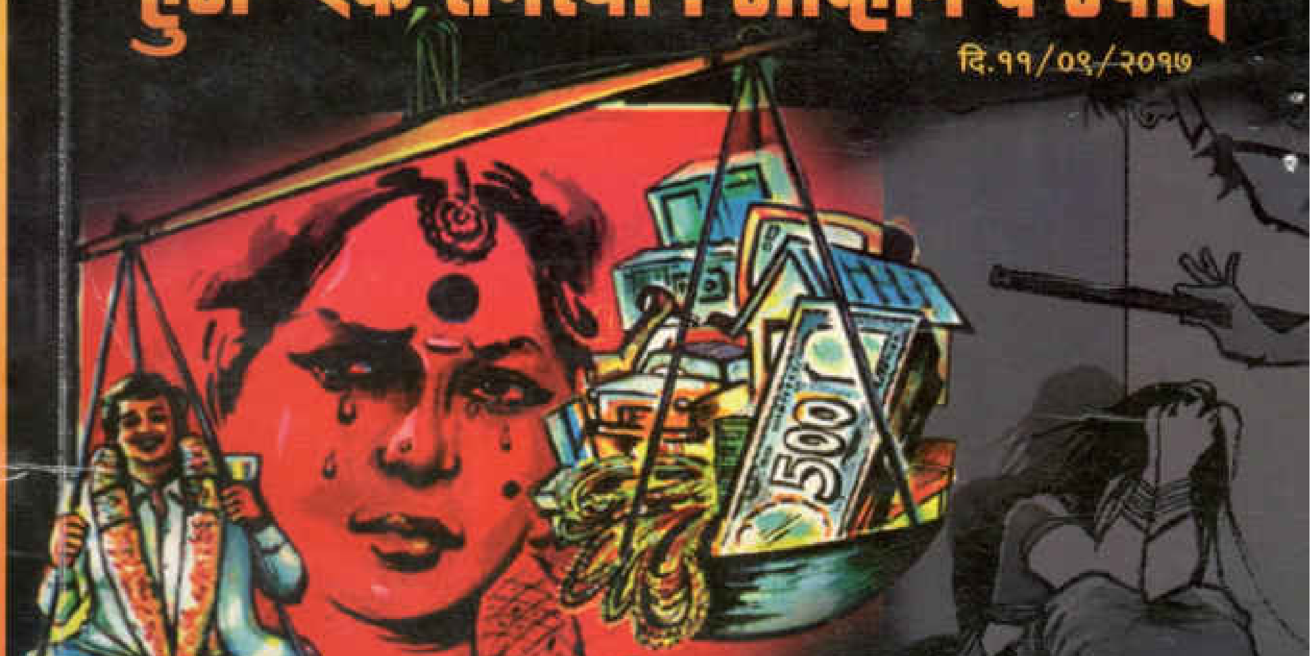

बोडके बी.आर.
(संपादक)

डॉ.व्ही.पी.पवार
(प्राचार्य)

म. शि. प्र मंडळाचे

सुंदरराव सोळंके महाविद्यालय, माजलगाव

जि. बीड. ४३११३१

आयोजित

आंतरविद्याशाखीय राष्ट्रीय परिषद

"हुंडा- एक समस्या : आव्हाने व उपाय"

दि. ११ सप्टेंबर २०१७

मुख्य संपादक

डॉ.व्ही. पी. पवार

प्राचार्य

सहसंपादक

श्री.जी.टी.मोकासरे

श्री.ए.एस.पेंटावार

डॉ.एन.के.मुळे

डॉ.डि.एस.शिंदे

श्री.एस.यु.स्वामी

संपादक

श्री.बी. आर. बोडके

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	प्रकरण	संशोधक	पृष्ठ क्रं.
१	हुंडा हो समाज विकृती	डॉ.राम फुले	१
२	हुंडा समस्येची कारणे, परिणाम, वास्तव्य स्थिती व उपाय योजना	डॉ.दिलीप खैरनार, प्रा. नारायण भर्तरीनाथ शिंदे	३
३	हुंडा :- सामाजिक समस्या व उपायावरील मानसशास्त्रीय विश्लेषण	डॉ. एम. जी. शिंदे	७
४	महिला सक्षमीकरण आणि शासनाने महिलांसाठी केलेले कायदे महिला अत्याचाराच्या संदर्भात	प्रा. इरलापल्ले पी.बी.	१०
५	दहेज प्रथा : एक व्यापार (हिंदी कविताओं के विशेष संदर्भ में)	डॉ.राजश्री लक्ष्मण तावरे	१४
६	हुंडा- सामाजिक समस्या व उपाय	प्रा. डॉ. मुधकर हरी चाटसे	१६
७	हुंडा एक समस्या कारणे परिणाम व उपाय	प्रा. डॉ. नामानंद गौतम साठे	१८
८	हुंडा : ऐतिहासिक पार्श्वभूमी	प्रा. पावाडे खोब्राजी वामनराव	२१
९	हुंडाविषयक कायदेशीर उपाययोजना	प्रा. राणी जगन्नाथराव जाधव	२३
१०	हुंडा प्रथा : कारणे, परिणाम व उपयोजना	प्रा. डॉ. पुरी तात्या बाळकिशन	२६
११	हुंडा पध्दतीमुळे शेतकऱ्यांवर होणाऱ्या परिनामाचा अभ्यास	प्रा. जिजाराम श्रीकृष्ण बागल	३०
१२	आदिवासी समाजातील 'हुंडा पध्द्ती' : स्वरुप, कारणे व उपाय	प्रा. डॉ. खोडेवाड देविदास	३२
१३	हुंडा पध्दती : स्वरुप, दुष्परिणाम व उपाय	प्रा.डॉ.मुकुंद देवर्षी	३७
१४	बहु-वर्गीय पुरुषसत्ताक व्यवस्थेचे अपत्य : हुंडा	प्रा.डॉ.मारोती कसाब	४१
१५	भारतीय समाजातील हुंडा समस्येची कारणे	प्रा. बळीराम पवार	४४
१६	रामकुमार वर्मा के एकांकियों में चित्रित दहेज प्रथा की शोकांतिका	प्रा. डॉ. धीरज जनार्धन वते	४६
१७	हुंडामुळे शोभा व न्यानबाच्या उद्ध्वस्ततेची शोकांतिका म्हणजे चाल्या हाल्या दुधू दऊ ही कांदबरी.	डॉ. विजयकुमार शिवदास ढोले	४८
१८	हुंडा : सामाजिक समस्या व उपाय	कु. उज्ज्वला राजकुमार डोंगरगावे,	५२
१९	हिन्दी कथा साहित्य में अभिव्यक्त दहेज समस्या	प्रा. डॉ. संतोष विजय येरावार	५५
२०	हुंडा : स्त्रियांच्या अस्तित्वावरील प्रश्न	धनश्री पद्माकर कोयले	५९
२१	हुंडा प्रथेतील विविध घटकांची भूमिका	कविता किशोर कोत्तावार	६३
२२	हुंडा प्रतिबंधक कायदा - १९६१	प्रा. अर्चना कुंडलिकराव चवरे	६७
२३	भारतातील हुंडा पदधतीची कारणे दुष्परीणाम व त्यावरील उपाय	प्रा. डॉ. एस. पी. गायकवाड	७१

[illegible]भारतातील हुंडा पदधतीची कारणे दुष्परीणाम व त्यावरील उपाय

प्रा. डॉ. एस. पी. गायकवाड
विभागप्रमुख वनस्पतीशास्त्र
स्व.नितीन कला व विज्ञान महाविद्यालय, पाथरी जि.परभणी

[illegible] :

[illegible]रतीय समाजात प्राचिन काळापासुन हुंडयाची प्रथा चालु आहे. त्या काळी विवाह प्रसंगी मुलीच्या आई- वडीलांकडून [illegible] मुलीस प्रेमाची भेटवस्तु मालमत्ता म्हणुन दिली जात असे. त्या सर्व वस्तुवर मुलीचा अधिकार होता त्यास [illegible] म्हटले जात असे . त्या सर्व वस्तुवर मुलीचा अधिकार होता त्यास स्त्रिधन असेही म्हटले जात असे या [illegible] उपयोग स्विच्या इच्छेनुसारच होत असे. ही प्रथा प्रामुख्याने श्रीमंत कुटुंबानेच सुरुवात केलेली होती. हुंडा देणे [illegible] कायद्याने अपराध आहे कारण तो शुध्द स्वरुपाचा आर्थीक व्यवहार आहे. हुंडयास गोंडस स्वरुपाचे दुसरे नाव [illegible] असे आहे. ही पध्दत अत्यंत क्रुर आणि कनिष्ठ स्वरुपाची होती. भारतात हुंडयासाठी कोणताही धर्म, पंथ [illegible] अपवाद नाही . गरीब कुटुंबातील व्यक्तीसुध्दा हुंडयाशिवाय बोलायला तयार नसतात.

[illegible] मुलगा कमवता असो किंवा नसो, सुशिक्षीत असो किंवा नसो आगोदर हुंडयासाठी रक्कम निश्चित करण्यात [illegible] हुंडा ही सर्व समाजात प्रचलित प्रथा होऊन बसलेली आहे. मुलगी सुंदर किंवा रुपवान असली तरी हुंडा तसेच [illegible] असली तरी हुंडा इतकी वाईट अवस्था सांप्रत समाजात आढळुन येते. तात्पर्य , हुंडा विवाहाच्यावेळी वराला [illegible]कडून व तिच्या नातलगाकडून मिळणारी मालमत्ता ज्यात सोने चांदी व जमीन इत्यादीचा समावेश झालेला [illegible]मुळे आत्महत्या , खुण , मारामारी इत्यादी अनेक वाईट प्रकार घडतांना आपल्याला आढळतात. नववधूची [illegible] आपण जर सत्य विश्लेषन केले तर त्या घटनेच्या मुळाशी हुंडा हे कारण आढळते म्हणुनच हुंडा ही एक [illegible] कमी व भावना अधिक आहेत. त्यामुळे भावनेच्या आहारी जाऊन केलेली आत्महत्या म्हणजे एक नविनच [illegible] आहे. म्हणुन सांप्रत अवस्थेला तोंड देत असताना आपणास हुंडा समस्येची उकल करणे गरजेचे आहे. [illegible] अर्थ मॅक्सरॉडीनच्या मते हुंडा म्हणजे विवाहाच्या वेळी वराला त्याच्या पत्नीकडून मिळालेली संपत्ती [illegible] इ.स. १९६१ च्या हुंडा प्रतिबंधक कायद्यानुसार हुंडा म्हणजे कोणत्याही एका पक्षाने

[illegible] कारणे :-

[illegible] :-

[illegible] धर्मांची मान्यता होती.वराला खुष ठेवण्यासांठी व तसेच वराकडील नातेवाईकांना आनंदात ठेवण्यासाठी [illegible] झालेली होती.हिंदू धर्मात कन्यादान करणे हे एक पूण्य कर्म मानले जाते.अलंकार ,नविन वस्त्रे व पैसे [illegible] देवून सोबत कन्याही अर्पण करावी लागते.वधू पित्यास स्वत:च्या मुलीला संकल्प म्हणूनही यथाशक्ती [illegible] प्रथात भारतीय समाजात अद्यापही आढळतो.एकंदरीत हुंडा देणे ही प्रथा भारतीय समाजात समाजमान्य [illegible] आहे.

[illegible] -[illegible]तिय विवाह पद्धत :-

[illegible] जातीतच,धर्मातच ,विवाह करणे म्हणजेच आंतर्विवाह नियम होय.ही एक भारतीय समाजाची रुढी [illegible] चालू आहे.याचाच अर्थ असा की,धर्मबाहय विवाह निषेध मानला गेला.विवाहाला विशिष्ट बंधने

[illegible] मुलीच्या जन्माचा आनंदोत्सव साजरा होत नाही.ही सुध्दा एक मानसिक बाबच आहे .यातुनच मानसिक तणाव [illegible]

[illegible] त्रास :-

[illegible] त्रासात स्त्रियांचा बळी घेतला जातो यासच हुंडाबळी असेही म्हणतात.मुलीच्या बापाकडे अनेक वस्तूसाठी [illegible] लावतात.नववधूला शिवागाळ करतात.मारहाण करतात.उपाशी ठेवतात.डागतात,करंट लावतात.सिगारेटचे [illegible] शेवटी ठार मारुन जाळण्याचे प्रकारही घडतात.अनेक व्यसनाच्या आहारी गेलेला माणूसही पत्नीवर भयंकर [illegible] यातूनच दुसरे लग्न करण्याचे ठरविले जाते अशा प्रकारे हुंडाबळी हुंडाबळीची समस्या गुंतागुंतीची बनते.शारिरीक [illegible] मनुष्याने सासू ,सासरा,पती,नणंद,दीर इत्यादींचा समावेश असतो.हा अत्यंत वाईट परिणाम हुंडयाचा आढ्हुन [illegible]

[illegible] :-

[illegible] प्रती लॉकांचे मन जागृत करावे,यासाठी शिक्षणाचा प्रसार झाला पाहीजे.हुंडा घेणे पाप आहे तो एक नैतिक [illegible] लोकांना चांगले समजले पाहिजे.स्त्रिला शिक्षण देणे गरजेचे आहे.स्त्री सुशिक्षीत व शहाणी झाल्याशिवाय स्त्री [illegible] शक्य नाही. स्वावलंबी बनने हे कर्तव्ये जो पर्यंत कमी होणार नाही तो पर्यंत जागृत स्त्री म्हणता येणार नाही.हुंडया [illegible] ची माहिती हुंडा घेणाऱ्या वराच्या आई-वडीलांना देणे आवश्यक आहे.

[illegible] गुणाला प्राधान्य :-

[illegible] मध्ये मुलांनी हुंडयाची अपेक्षा करु नये.मुलींच्या गुणाला चारित्र्याला अधिक प्राधान्य द्यावे.नववधूला सासरच्या [illegible] मुली प्रमाणे वागवावे.मुलीचे सर्व अधिकार तिला देण्यात यावेत.तसेच तरुण-तरुणींनी केवळ व्यक्तीगत [illegible] महत्व देऊ नये.विवाह संबंध जुळवितांना वधू-पित्याने ही काळजी घ्यावी मुलाकडील मालमत्तेपेक्षा मुलगा कसा [illegible] आहे का,निव्यर्सनी आहे का,चारित्र्यवान आहे काय याकडे पाहिले तर हुंडा समस्या सौम्य होईल व [illegible] बसेल.

[illegible] :

[illegible] प्रकारे हुंडा समस्या कमी करण्यासाठी विविण उपाय सांगता येतील.भारतात हुंडयाच्या प्रश्नावरुन बरेच [illegible] येत नाहीत.हुंडा हा केवळ आर्थिक स्वरुपाचा असल्यामुळे सर्वसामान्य कुटुंबाची अडचण बनते.हुंडयाचा [illegible] श्रीमंताचा अविभाज्य घटक आहे.परंतु गरीब कुटुंबाची फार मोठी अडचण आहे.या प्रश्नावर समाजातील सर्वांच [illegible] आवश्यक आहे,तरच हि पध्दत बंद होऊ शकते.

[illegible] :

[illegible] कल्याण व विकास :प्रा.सौ.माधवी कवी

[illegible] हक्क :प्रा.व्ही.बी.पाटील

[illegible] के प्रति अत्याचार एवं मानवधिकार :श्रीमती मंजु शर्मा

[illegible] व समाज : प्रा.सुहास निर्गुण

❑ ❑ ❑

ARTS | COMMERCE | SCIENCE | AGRICULTURE | EDUCATION | MANAGEMENT
MEDICAL ENGINEERING & IT | LAW | SOCIAL SCIENCE | PHYSICAL EDUCATION
JOURNALISM | PHARMACY

THIS QUARTERLY "POWER OF KNOWLEDGE IS PRINTED BY,
PUBLISHED BY & OWNED BY SAW.SARKATE LATA SADASHIV &
PRINTED AT SHARDHA ENTERPRIZES, OPP.TAHSIL OFFICE,
NAGAR ROAD, BEED, TQ.& DIST.BEED - 431 122 (M.S.) &
PUBLISHED AT GEORAI, DIST. BEED 431 143 (M.S.)
EDITOR : SARKATE SADASHIV HARIBHAU

RNI NO. MAHAUL03008/13/1/2012-TC